

UTVÄRDERINGEN AV EXIT

RAPPORT NOVEMBER 2020

RAMBOLL

Bright ideas. Sustainable change.

SAMMANFATTNING

Ramboll har fått i uppdrag av Center mot våldsbejakande extremism (CVE) att utvärdera Fryshusets verksamhet Exit. Exit har under 2020 erhållit CVE:s verksamhetsstöd för sitt arbete med att stötta individer, anhöriga och yrkesverksamma med att förebygga inträde i och/eller hoppa av extremistiska miljöer. Vår utvärdering ska utgöra underlag för bedömningar av fortsatta utbetalningar av statsbidraget till Exit framöver. För att besvara detta har vi undersökt huruvida Exit har lyckats nå sina målsättningar, om verksamhetens medel används på ett effektivt sätt, samt om verksamhetens förväntade samhällsekonomiska besparingar är tillräckliga i förhållande till det verksamhetsstöd som Exit erhåller årligen.

Utvärderingen pekar på tre huvudsakliga slutsatser med tillhörande rekommendationer som presenteras kortfattat nedan.

EXITS ARBETSSÄTT OCH METODER LIGGER I LINJE MED FORSKNING OM VAD SOM ÄR VERKSAMT FÖR MÅLGRUPPEN

I vår utvärdering konstaterar vi att Exits arbetssätt och metoder ligger i linje med vad forskningen beskriver som fördelaktiga för en avhopparverksamhet.

- Exit bidrar till permanenta avhopp genom att stötta individerna i avradikalisering, dvs. lämna sina ideologiska övertygelser.
- Exits modell är utformad för att möta behov som, utifrån evidens, kan uppstå för individer som träder ur en extremistisk miljö.
- Exit har personal med egen erfarenhet av vit makt-miljöer, vilket i forskningen visat sig spela stor roll i att förhindra radikalisering, motivera avhopp och motverka återfall.
- Anhörigstödet skapar bättre relation mellan den anhörige och den berörda personen, vilket förebygger ett inträde och skapar förutsättningar för avhopp.

EXIT HAR GOD MÅLUPPFYLLELSE

Vår bedömning är att Exit har bedrivit sin verksamhet som planerat och resultaten och effekterna av stödet ligger i linje med förväntningarna på verksamheten. Exit har, genom anhörig- och klientstödet, förbättrat måendet för individerna och minskat risken för att en individ återgår till den extrema rörelsen efter avhopp. Nedan redogör vi för de delar vi, utifrån intervjuerna, bedömer som särskilt verksamma i Exits stöd.

- Personalens bemötande, kunskap och erfarenhet om våldsbejakande extremism är en styrka i såväl anhörigstödet som klientstödet.
- Exits förmåga att kombinera praktiskt-, socialt- och samtalsstöd bidrar till att förstärka klienternas mående, självkänsla och självförtroende samt stöttar klienterna att bygga upp en ny identitet utanför den extrema miljön.
- Exits stöd ger anhöriga kunskap och verktyg i bemötande, vilket bidrar till en bättre relation mellan den anhörige och den berörda personen. Samtalsstödet beskrivs även ha en stor betydelse för den anhöriges mående.

EXIT STÖTTAR TILLRÄCKLIGT MÅNGA KLIENTER PER ÅR

Vår sammantagna bedömning utifrån den samhällsekonomiska konsekvensanalysen är att Exit stöttar tillräckligt många individer för att erhålla bidraget. Vi bedömer därmed att Exit ska få fortsatt bidrag nästkommande år.

- Vår samhällsekonomiska konsekvensanalys visar att Exit bör leda till att minst 8 personer per år lämnar ett år tidigare än vad de annars hade gjort
- Vi har haft svårt att bedöma Exits effektivitet på grund av bristande uppföljning samt avsaknad av andra avhopparverksamheter som går att jämföra med Exit.

RAMBOLL REKOMMENDERAR ATT CVE UTFORMAR RIKTLINJERNA FÖR UPPFÖLJNING AV AVHOPPARVERKSAMHETER

Ramboll rekommenderar att CVE sätter upp riktlinjer för vilken uppföljning de vill att avhopparverksamheter som erhåller bidrag ska inkomma med.

Tydliggör kraven på verksamheten redan i ansökan

Exit saknar för närvarande rutiner och system för uppföljning av verksamheten. Vi ser det som nödvändigt att CVE ställer tydligare krav på uppföljning av verksamheter som erhåller bidrag. Detta blir särskilt viktigt om CVE kommer få in fler ansökningar framöver, från andra verksamheter än Exit. Förslagsvis kan CVE ställa högre krav på redogörelse redan i ansökan. Nedan listar vi tre kriterier som bör ingå utifrån de behov vi identifierat i vår utvärdering.

- Redogörelse för vilken uppföljning som verksamheten planerar genomföra.
- Redogörelse för arbetssätt och metoder, utifrån kunskap om vad som är verksamt för målgruppen
- Redogörelse för en verksamhetslogik som beskriver förväntade resultat och effekter för verksamheten och målgruppen. CVE kan med fördel ta fram en mall som förenklar arbetet.

Enligt vår förståelse skulle detta underlätta för CVE vid behov av prioritering mellan verksamheter i bidragsgivningen. Det ökar även transparensen i bidragsgivningen då det tydligare framgår varför vissa verksamheter erhåller bidrag och andra inte. Därtill kan CVE, genom tydligare krav på redogörelse och uppföljning, bidra till ökad effektivisering av verksamheterna och möjliggöra jämförelse.

En utökad dokumentation och uppföljning kan utgöra ett stöd för avhopparverksamheter

I vår utvärdering konstaterar vi att Exit brist på uppföljning försvårar möjligheterna att dels synliggöra, dels bedöma resultat och effekter av verksamheten. Nedan listar vi det vi anser är nödvändigt för avhopparverksamheter att följa upp, följt av vilka mervärden det skapar för avhopparverksamheterna.

Vi föreslår att avhopparverksamheter följer upp och dokumenterar:

- Karaktärsdrag på de individer som får stöd av verksamheten, t ex kön, ålder, om de erhåller annat typ av stöd från annan aktör etc.
- Vilka aktiviteter individerna tar del av
- Omfattningen och intensiteten på stödet, dvs. när de skrevs in respektive ut och hur mycket stöd de får
- Stegförflyttningen individerna i verksamheten tar mot avradikalisering

Vi vill tillägga att utträdesprocessen ofta tar lång tid och att CVE därför inte bör ha för höga förväntningar på antal personer som skrivs in och ut ur en avhopparverksamhet. Men den informationen, kombinerat med annan uppföljning, gör det enklare att synliggöra verksamhetens resultat.

Utöver att dokumentera det som föreslagits ovan rekommenderar Ramboll att avhopparverksamheter tar fram och följer upp sin verksamhet utifrån en verksamhetslogik som illustrerar vilket typ av stöd verksamheten erbjuder och vilka resultat och effekter det förväntas leda till.

Vi ser framför allt fyra mervärden av uppföljning, som utgår från Exits verksamhet men även går att tillskriva andra avhopparverksamheter.

- **Överblick och transparens:** Genom att systematisera uppföljning kan såväl CVE som verksamheter som Exit lättare få en överblick av verksamheten. Bättre insyn

över vilka aktiviteter som genomförs, samt förståelse för vilka resultat det leder till, möjliggör även jämförelse av arbetssätt och/eller resultat med andra liknande verksamheter.

- **Lärande och effektivisering:** Genom uppföljning kan avhopparverksamheter se vilket typ av stöd som är verksamt för vilka typer av personer. Detta kan med fördel utgöra underlag för att effektivisera verksamheten och sprida goda exempel mellan verksamheter.
- **Underlag för prioritering:** Genom att följa upp individernas stegförflyttning kan verksamheten också motivera varför en person behöver stanna kvar i verksamheten under en längre period. Samtidigt kan det utgöra underlag internt för att bedöma om en person kan behöva fasas ut ur verksamheten i syfte att göra plats för nya personer.
- **Styr mot förväntade resultat och effekter.** Genom att följa upp och utvärdera verksamheten utifrån förväntade resultat och effekter kan verksamheten säkerställa att de arbetar ändamålsenligt.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1.	Inledning	1
1.1	Frågeställningar och metod	1
1.2	Disposition	1
2.	Exits verksamhet och arbetssätt	3
2.1	Exit erbjuder stöd till klienter, anhöriga och yrkesverksamma	3
2.2	Klientstödet	3
2.3	Anhörigstödet	6
2.4	Exits stöd till yrkesverksamma	7
2.5	Rambolls bedömning av Exits arbetssätt	7
3.	Måluppfyllelse	10
3.1	Måluppfyllelse för klientstödet	10
3.2	Måluppfyllelse för anhörigstödet	15
4.	Samhällsekonomisk konsekvensanalys - ett år i en extrem rörelse	19
4.1	Utgångspunkter för analysen	19
4.2	Studien fångar kostnader för ett år i en extrem rörelse	19
4.3	Modellen visar på direkta och indirekta kostnader på kort sikt	19
4.4	Beräkningen görs för tre typpersoner	20
4.5	Kostnaden för ett år i en våldsbejakande extrem rörelse är i genomsnitt en miljon per år	21
4.6	Anhörigstödet kan leda till minskat antal sjukskrivningar	21
5.	Kostnadseffektivitet	21
5.1	Förutsättningar för analysen	22
5.2	Exit stöttar tillräckligt många individer per år	22
6.	Slutsatser och rekommendationer	23
6.1	Slutsatser	23
6.2	Rekommendationer	24

BILAGOR

Bilaga 1. Metod

Bilaga 2. Forskningsöversikt om våldsbejakande extremism

Bilaga 3. Metod för samhällsekonomiska beräkningar

1. INLEDNING

Center mot våldsbejakande extremism (fortsättningsvis CVE) är placerat inom Brottsförebyggande rådet och inrättades i januari 2018. CVE ska utifrån, i huvudsak kriminalpolitiska utgångspunkter, stärka och utveckla det förebyggande arbetet mot våldsbejakande extremism. Som en del av uppdraget fördelar CVE bidrag till aktörer som arbetar mot våldsbejakande extremism. Fryshusets verksamhet Exit har under 2020 erhållit CVEs verksamhetsstöd för sitt arbete med att stötta individer som vill lämna våldsbejakande extremistmiljöer, anhöriga till individer som är medlemmar i våldsbejakande extremistmiljöer, samt ge utbildning och information till yrkesverksamma. Exit har tidigare erhållit verksamhetsbidrag (då genom utbetalning av MUCF). Exit har löpande lämnat rapporter om hur arbetet fortlöper, men har inte utvärderats av en oberoende part. CVE har därför gett Ramboll Management Consulting AB (Ramboll) i uppdrag att genomföra en utvärdering av Exit som ska utgöra underlag för bedömningar av fortsatta utbetalningar av statsbidraget till Exit framöver. I den här rapporten presenteras resultat och slutsatser från utvärderingen.

1.1 Frågeställningar och metod

Vår utvärdering av Exits verksamhet syftar i huvudsak till att besvara huruvida Exit har lyckats nå sina målsättningar, om verksamhetens medel används på ett effektivt sätt, samt om de samhällsekonomiska besparingar som verksamheten förväntas leda till är tillräckliga i förhållande till det verksamhetsstöd som Exit erhåller årligen. I tabellen nedan presenteras den analysram som ligger till grund för vår utvärdering och beskriver våra utvärderingsfrågor.

Tabell 1 Huvudsakliga frågeställningar för utvärderingen

Utvärderingskriterier	Utvärderingsfrågor
Måluppfyllelse	Hur väl har Exit lyckats uppnå sina målsättningar?
Effektivitet	Har Exit använt tilldelade medel som var avsett? Går det att effektivisera verksamheten så att man får samma resultat för mindre pengar?
Samhällsekonomiska besparingar	Är resultatet av verksamheten tillfredställande i förhållande till kostnaderna? Vilka samhällsekonomiska besparingar kan verksamheten antas leda till på kort och på lång sikt?

Ramboll har använt flera metoder för datainsamling och flera datakällor för att besvara utvärderingsfrågorna. Utvärderingen baseras på intervjuer med personal på Exit, forskare samt före detta och befintliga anhöriga och klienter. Därtill har vi tagit fram en förändringsteori som beskriver förväntade resultat och effekter för Exits verksamhet, tillsammans med personal på Exit. Vi har även samlat in tillgänglig statistik för uppföljning av verksamheten och i den mån möjligt dragit slutsatser utifrån underlaget. Till följd av bristande uppföljningsdata tar stora delar av vår analys avstamp i intervjuer från klienter och anhöriga som tagit del av Exits stöd, samt på teoretiska antaganden utifrån befintlig litteratur i ämnet.

En närmare beskrivning av utvärderingens genomförande finns i bilaga 1.

1.2 Disposition

Rapporten består av sex kapitel. I kapitel 2 ges en beskrivning av Exits verksamhet och arbetssätt samt bedömning av hur arbetssätten ligger i linje med hur forskning anser att avhopparverksamhet bör bedrivas. Därefter, i kapitel 3, redogörs Exits måluppfyllelse och resultat för anhöriga och klienter. I kapitel 4 presenteras en samhällsekonomisk

konsekvensanalys över Exits verksamhet. I kapitel 5 redogör vi för Exits kostnadseffektivitet. I rapportens sista kapitel presenteras Rambolls övergripande slutsatser för utvärderingen av Exits verksamhet och rekommendationer för CVE och Exits fortsatta arbete.

2. EXITS VERKSAMHET OCH ARBETSSÄTT

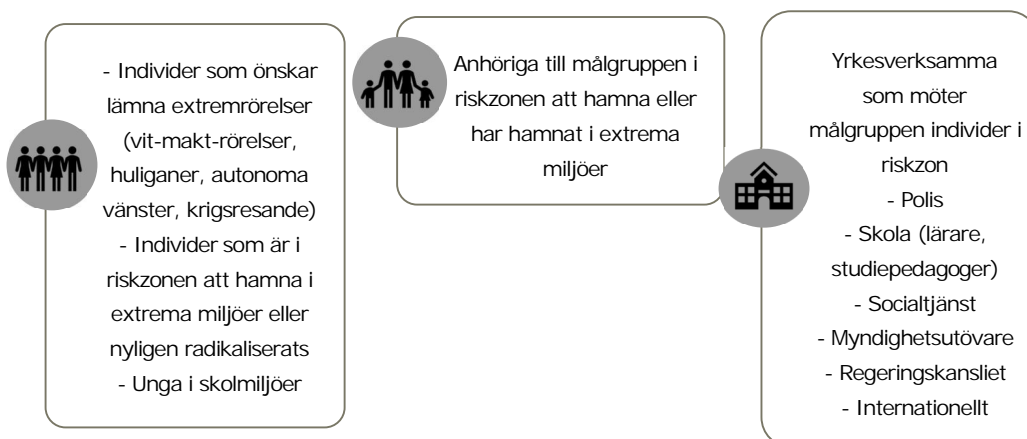
I följande avsnitt ger vi en kort introduktion till Exits verksamhet. Därefter beskriver vi mer ingående de arbetssätt och metoder som används för respektive målgrupp: klienter, anhöriga och yrkesverksamma. Slutligen gör vi en bedömning av hur väl Exits verksamhet ligger i linje med hur avhopparverksamheter bör bedrivas utifrån forskning.

Beskrivningarna utgår ifrån dokument om Exits verksamhet som Ramboll tagit del av och intervjuer med personal på Exit. Bedömningarna bygger på en forskningsöversikt som Ramboll tagit fram i uppdraget som återfinns i bilaga 2.

2.1 Exit erbjuder stöd till klienter, anhöriga och yrkesverksamma

Exit är en svensk organisation på Fryshuset som funnits sedan 1998 med syfte att stötta personer till avradikalisering och att lämna våldsbejakande extremistmiljöer. Stödet avser främst individer inom vit makt-miljöer men ges även till de som vill lämna våldsbejakande islamismmiljöer, autonoma vänsterrörelser och huliganism. Exits verksamhet riktas till tre målgrupper.

Figur 1 Exits målgrupp

Exits personal består av en verksamhetschef, verksamhetsansvarig (som även ger klientstöd) och administrativt ansvarig. Därtill finns det två KBT-terapeuter som arbetar med att ge anhörigstöd och två klientcoacher som stöttar individer som vill hoppa av extremistiska miljöer. Det finns ytterligare en tjänst med fokus på det yrkesverksamma stödet. Sammanlagt finns ca 5 heltidstjänster.

2.2 Klientstödet

Exit erbjuder stöd till personer som vill hoppa av en extremistisk rörelse, s.k. klienter. Majoriteten av de som söker stöd hos Exit har vid första kontakt redan hoppat av en extremistisk rörelse. Exit arbetar därför både med att stötta personer att fysiskt hoppa av en extremistisk rörelse, men framför allt att psykiskt ta avstånd från en extremistisk rörelse och dess värderingar genom avradikalisering. Majoriteten av klienterna tar själva kontakt med Exit, men kontakten kan också förmedlas via en myndighet, såsom socialtjänst och skola, eller via en närstående som en familjemedlem.

Exit har erbjudit klientstöd sedan verksamheten grundades 1998. Arbetssätt och metoder utvecklas kontinuerligt utifrån erfarenhet i den egna verksamheten men också genom

kunskapsinhämtning¹. Det finns tre klientcoacher varav en person har ett förflutet inom högerextrema kretsar.

EXIT ARBETAR UTIFRÅN EN 5-STEGSMODELL FÖR ATT STÖTTA KLIENTER SOM VILL HOPPA AV EN EXTREMISTISK RÖRELSE

Exit arbetar utifrån en 5-stegsmodell i syfte att stötta personer att lämna extremistiska rörelser. I intervjuer beskriver personalen på Exit att stödet är behovsanpassat och därför ser mycket olika ut från person till person. Även om omfattningen på stödet varierar, ger modellen en beskrivning över de olika stegen i Exits stöd (se nedan).

1 Kartläggning: Som ett första steg gör klientcoacherna en kartläggning av individens situation för att få en förståelse för vilket stöd klienten behöver. Kartläggningen inkluderar bland annat individens mående – om denne är i behov av mer psykiatriskt stöd, individens motivation att lämna miljön, om det finns en hotbild mot individen som vill lämna och så vidare. Personal på Exit beskriver i intervjuer att informationshämtningen behöver ske successivt genom samtal i syfte att inte skrämja bort individen, då vissa klienter inte vill uppge information alls.

2 Trovärdig budbärare: I Exits verksamhet finns personal med egen erfarenhet av extremistiska miljöer. I intervju med personal på Exit beskrivs dessa utgöra en trovärdig budbärare i den berörda personens miljö och på så sätt ha lättare att nå fram med ett budskap. Flera respondenter understryker i intervju att det är viktigt att få till en variation på personal med olika bakgrund, så att klienterna också kan bygga upp ett förtroende för andra personer som inte har ett förflutet inom högerextrema kretsar.

3 Att skapa allians: All personal på Exit arbetar successivt med att bygga upp en relation och ett förtroende med klienten, en s.k. allians. I intervjuer beskriver klientcoacherna att alliansen blir till genom att de gör saker tillsammans med klienten. Det kan till exempel vara sociala aktiviteter såsom att bowla, promenera, eller att träna. Det kan också handla om att klientcoachen hjälper klienten med praktiska saker såsom att flytta, skriva ett CV, eller ta körkort. Vidare beskriver personal på Exit att förtroende är nödvändigt för att klienten ska våga öppna upp sig så att klientcoachen kan ge det stödet de bedömer att klienten är i behov av.

I Exits egna metodbeskrivning² presenteras Maslows behovstrappa, hur de mänskliga behoven prioriteras, som delar i det stöd Exit ger sina klienter. Klientcoachen stöttar klienten i att tillgodose innehållet i trappan, vilket ytterligare beskrivs stärka alliansen mellan de två.

¹ Kunskapsinhämtning sker till exempel genom forskning om våldsbejakande extremism. Men även genom nationell och internationell kontakt med liknande organisationer som Exit eller organisationer som arbetar mot målgrupper som kan ha liknande utmaningar och problematik, till exempel sekter eller krigsdrabbade.

² Fryshuset 2019.

Figur 2 Maslows behovstrappa som ett underlag för det stöd som ges till klienter i Exits verksamhet

4 Normalisera avradikalisering: Klientcoacherna på Exit stöttar klienten i att anpassa sig till samhället. I intervjuer beskriver klientcoacherna hur klienterna kan ha kvar beteenden som var vanliga i den slutna miljön, men som anses "annorlunda" för andra. Det kan till exempel vara att det scannar av ett nytt rum då de tidigare har utsatts för hot. Vidare beskriver personalen på Exit att omställningen kan vara svår och omfattande för klienten. Därför stöttar klientcoacherna dels genom att ge verktyg för hur klienten kan ändra sitt beteende, dels genom att uppmuntra de förändringar klienten gör.

5 Påverkan: I det sista steget i modellen går klientcoachen och klienten tillsammans igenom vad klienten har varit med om från det att klienten gick med i en extremistisk rörelse. Klientcoachen utreder om det finns delar som klienten behöver arbeta med för att kunna fortsätta verka i samhället utanför den extrema miljön. Detta blir ett sätt för klientcoachen att undersöka om det finns något som klienten ännu inte tagit upp men som behöver bearbetas för att denne ska kunna gå vidare.

EXIT ARBETAR FÖR ATT KLIENTERNA SKA FÅ EN NY IDENTITET UTAN RADKIALA TANKEMÖNSTER

I intervjuer beskriver personal på Exit att syftet med modellen är att bygga upp en ny identitet för klienterna, utan radikala tankemönster. Detta beskrivs vara avgörande för att avhoppet ska bli långsiktigt då det finns en historia av att avhoppare, särskilt inom vit makt-miljön, så småningom vänder sig till andra extremistiska rörelser. För att undvika detta arbetar Exit med såväl att förändra tankemönster, beteenden som att bygga upp en ny identitet för klienten.

För att bygga upp en ny identitet för klienten arbetar Exit med att skapa en meningsfull vardag. Personalen beskriver att de försöker få klienten att känna tillhörighet, bl a genom att hitta och uppmuntra intressen hos klienten. Vidare förklarar personalen att det gärna får vara ett intresse som klienten inte ägnade sig åt under sin tid i gruppen, i syfte att få till en förändring och en känsla av att det finns andra saker att göra.

"Få till något som är konstigt i den andra världen, inte dem idealen – då kan vi också förhindra återinträde."
- Personal på Exit

Som en del av den nya identitetsuppbyggnaden stöttar klientcoacherna klienterna med att dels nyansera sina tankar, dels ha egna åsikter och ta egna beslut. I intervjuer beskriver flera av personalen att vit makt-rörelsen bygger på ett svartvitt tänkande och är uppbyggd på en tydlig hierarki där medlemmarna sällan tar egna beslut. Klientcoacherna försöker därför få klienterna att reflektera kring hur de tar egna beslut och vad de bygger dem på. Vidare beskriver personalen att det handlar om att stärka klientens självkänsla och självförtroende i att ta egna beslut. Flera klientcoacher förklarar vikten av att inte tala om för klienten vad som är rätt eller fel utan snarare fokusera på tankeprocessen för att få till en förändring som blir långsiktig.

2.3 Anhörigstödet

Exits anhörigstöd vänder sig till personer som är anhöriga till en person som är på väg att gå med eller har gått med i en extremistisk rörelse. Syftet med anhörigstödet är tudelat, dels ska Exit stötta den anhörige i dennes mående, dels ska Exit stötta den anhörige i att motivera en person till att vilja bryta en livsstil eller lämna en extremistisk rörelse. De förväntade effekterna av anhörigstödet är att förhindra nyrekrytering och påverka medlemmar att lämna dessa grupper. Personal på Exit beskriver att anhörigstödet är ett sätt att nå en person indirekt, där till exempel en förälder kan vara hjälpsökande i hög grad än den berörda personen. Samtidigt möjliggör anhörigstödet att nå och påverka dem som är på väg in i eller redan befinner sig i en rörelse och inte bara de som vill hoppa av.

Anhörigstödet har funnits sedan verksamheten grundades 1998. Fram till 2017 gick anhörigstödet via Exits klientcoacher. Därefter anställde Exit två KBT-terapeuter bara för anhörigstödet.³ Utifrån intervju med verksamhetsansvarig på Exit grundar sig de senaste årens utveckling i en kombination av ökad efterfrågan från anhöriga samt en strategi från verksamheten att nå fler anhöriga.

Majoriteten av de som söker anhörigstöd tar själva kontakt Exit när de är oroliga över att en person i deras närhet har tankar på att gå med eller har gått med i en extremistisk rörelse.

EXIT ERBJUDER INDIVIDUELLT- OCH GRUPPSTÖD FÖR ANHÖRIGA ATT HANTERA, BEMÖTA OCH PÅVERKA DEN BERÖRDA PERSONEN

Anhörigstödet erbjuds som individuella samtal med den anhörige och/eller gruppsamtal där flera anhöriga ses samtidigt. Anhörigstödet är behovsdrivet och utformas mellan anhörigterapeuten och den anhörige. Stödet är frivilligt och den anhörige bestämmer själva vilka aktiviteter som denne vill delta i. Nedan ges en beskrivning av det stöd som finns att ta del av.

- **Samtalsstöd:** Stödsamtal i syfte att avlasta den anhörige och ge stöd i bemötande gentemot den berörda personen.
- **Stödgrupper:** Grupptillfällen hålls på Fryshuset där anhöriga får träffas och utbyta tankar med andra som befinner sig i en liknande situation. Stödgrupperna hålls en gång i månaden.
- **Anhörigdagar:** Anhörigdagar har ungefär samma syfte och upplägg som gruppdagarna men pågår ofta under en heldag där det finns utrymme för ett kortare föreläsningsspass. Anhörigdagar hålls en gång i halvåret.

Samtalsstöden är individuella och bygger på en kombination av flera olika metoder:

- **Motiverande samtal (Motivational Interviewing, MI):** MI används för att utforska vilka strategier denne har för att hantera och förbättra sin egen hälsa. Det handlar också om att tala om hållbara relationer, till exempel hur den anhörige kan utgöra ett stöd/hjälp för den berörda personen.
- **Acceptance and Commitment Therapy (ACT):** ACT används i syfte att nå acceptans kring det som *inte* går att påverka. Många anhöriga tampas med att lösa ett problem som de själva inte äger, varför acceptans kan förbättra deras mående.
- **Lösningfokuserat förhållningssätt:** Lösningfokuserat förhållningssätt handlar om att få den anhörige att fokusera på lösningar snarare än problem. Fokus ligger på att hitta de delar som den anhörige faktiskt kan påverka.
- **Community Reinforcement and Family Training (CRAFT):** Delar av CRAFT-metoden används inom Exit för att hitta vägar för den anhörige att prioritera sig

---

³ En första terapeut anställdes 2017 på 25 procent och en andra terapeut anställdes 2019 på heltid.

själv och sina behov. Det handlar också om att hitta vägar att närma sig den anhörige genom att utgå ifrån dennes perspektiv.

2.4 Exits stöd till yrkesverksamma

Exit bistår med handledning och rådgivning till bland annat skolpersonal och personal inom socialtjänsten, men även till vårdpersonal samt personal inom kriminalvård och polis. Syftet med det yrkesverksamma stödet är att förebygga radikaliseringsprocesser, bromsa radikaliseringsprocesser samt få till ett avhopp. Det är de yrkesverksamma som själva hör av sig till Exit vid behov. I intervju beskriver personal på Exit att det är vanligt att det är en skola som hör av sig angående en elev som uttryckt extremistiska åsikter.

Det yrkesverksamma stödet är inte en del av denna utvärdering. Ramboll vill ändå lyfta stödet som ett viktigt bidrag i arbetet mot att förebygga våldsbejakande extremism.

2.5 Rambolls bedömning av Exits arbetssätt

Ramboll har genomfört en mindre forskningsöversikt i syfte att få en förståelse för hur avhoppverksamheter bör arbeta för att nå framgång. Hela forskningsöversikten finns i bilaga 2. Utifrån forskningsöversikten har Ramboll gjort en bedömning över Exits utformning och arbetssätt. Vi har framför allt fokuserat på hur Exits stöd har påverkat personer som ingår eller har ingått i en extremistisk rörelse. Våra bedömningar redovisas i följande avsnitt.

EXITS FOKUS PÅ IDENTITETSUPPBYGGNAD OCH AVRADKALISERING SKAPAR FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR ETT BESTÅENDE AVHOPP

Forskare inom våldsbejakande extremism skiljer på avhopp och avradikalisering. Avhopp betyder att en individ fysiskt lämnar en våldsbejakande extremistisk miljö men inte nödvändigtvis de radikala åsikterna. Avradikalisering innebär att individen både lämnar miljön och sina ideologiska övertygelser såsom tankar, normer, åtaganden och attityder som den extrema miljön förespråkar. Exit arbetar enligt dessa principer genom att stötta klienter med att nyansera tankar och stärka dem i att ha egna åsikter och fatta egna beslut.

I forskningen beskrivs det även vara viktigt för klienterna att hitta en ny identitet utanför den extremistiska miljön. I Exits verksamhet utgör identitetsförändringen en central del där klienterna hela tiden introduceras till nya aktiviteter, miljöer och sammanhang. Denna kombination av avradikalisering och identitetsförändring beskrivs i forskningen minska sannolikheten för klienterna att återgå till samma eller vända sig till liknande miljöer trots avhopp.⁴

EXIT HAR PERSONAL I FORM AV TROVÄRDIGA "BUDBÄRARE" VILKET SKAPAR FÖRTROENDE

Bland personalen på Exit finns personer med ett förflutet inom högerextrema kretsar. Detta lyfts som en framgångsfaktor i såväl forskning som tidigare utvärderingar av Exit⁵. Det anses stärka trovärdigheten bland de klienter som sökt stöd för att lämna en extremistisk rörelse. Enligt forskning har före detta medlemmar i våldsbejakande extrema grupper visat sig spela en stor roll i att förhindra radikaliseringsprocesser, motivera avhopp och motverka återfall. I forskningen beskrivs de också representera möjligheten till ett liv och en identitet utanför miljön.⁶

⁴ Bubolz and Simi 2015

⁵ Wilchen Christensen 2015

⁶ Mattsson & Johansson 2020

EXITS MODELL ÄR UTFORMAD FÖR ATT MÖTA VARJE ENSKILD INDIVIDIS BEHOV

Det finns inga riktlinjer för hur exitverksamheter ska bedrivas eller vad som är mest verksamt för att en individ ska hoppa av en extremistisk rörelse. Detta förklaras i forskningen av att olika individer träder in och ur våldsbejakande extremism med olika resurser och behov varför det är svårt att göra generella uttalanden om vad som är framgångsrikt och inte.⁷ Utträdesprocessen för individer kan beskrivas som en personlighetstransformation.⁸ Vi kan konstatera att Exits modell är anpassad utefter de olika steg som en individ kan genomgå i utträdesprocessen. I punktlistan går vi först igenom vad individen, enligt forskningen, och beskriver därefter hur Exits stöd är anpassat till varje enskilt steg.

- Sociala relationer: desillusionering gentemot ledare och/eller gruppmedlemmar samt stöd från utomstående relationer är vanliga anledningar till att individer lämnar den extrema miljön. Exit erbjuder anhängstöd i syfte att den anhörige och berörda personen ska kunna bevara en relation.
- Hantera: att befinna sig i extrema miljöer påverkar den psykiska ohälsan och många upplever ångest, depression, trauman, paranoia, utbrändhet och psykiska och emotionell nedbrytning. Exit erbjuder såväl samtalsstöd som terapistöd.
- Identitet: den extrema miljön och dess värderingar har i de flesta fall varit nära förknippade med individens identitet. Individen som vill lämna den extrema miljön behöver därför söka efter sin egen identitet i en annan del av samhället. Exit stöttar individerna att hitta sin egen identitet i en annan del av samhället.
- Ideologi: individen upplever desillusion av de radikala idéerna, även om individen inte avradikaliseras sig helt från ideologin kan personen vara mer öppen för nya perspektiv. Individer med en mer pluralistisk attityd har ofta lättare att återinföras till det "vanliga" samhället. Exit arbetar med avradikalisering genom att stötta klienten att nyansera sina tankar och ha egna åsikter.
- Handling: individen hoppar av rörelsen och slutar generellt sätt att bruka våld. Exit arbetar med att få till en förändring i klientens beteende och stötta dem på vägen.

ANHÖRIGSTÖDET KAN FÖREBYGGA INTRÄDE ELLER MINSKA ENGAGEMANG I EXTREMISTISKA MILJÖER

Forskningen visar att konfrontation av värderingar, tankar eller val i ett tidigt skede kan leda till att, en person som är på väg att radikaliseras eller har radikaliseras, tar steget att gå med i en extremistisk rörelse eller tar avstånd från närstående och fördjupar sig än mer i en extremistisk rörelse som denne redan är delaktig i.⁹ I Exits stöd får anhöriga verktyg och metoder i att bemöta den berörda personen för att förhindra just detta. Detta blir ett sätt att skapa en bättre relation mellan den anhörige och den berörda personen. Exit kan därför bidra med att förebygga ett inträde eller motverka att en person blir ännu mer engagerad i en extremistisk miljö.

ANHÖRIGSTÖDET SKAPAR FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR AVHOPP

Forskare talar om desillusionering och dragkraft som orsaker till att en person lämnar en extremistisk miljö. Desillusionering kan beskrivas som en drivkraft som får individen att vilja lämna miljön (push-factor).¹⁰ Faktorer som ofta beskrivs som dragkrafter (pull-factors) är sociala faktorer som är förankrade i individens relation till omvärlden, såsom vänner, släkt, partner. Sociala faktorer beskrivs i forskningen som avgörande för ett varaktigt utträde. Om avhoppare inte känner social tillhörighet utanför den extremistiska miljön är det vanligare att denne faller tillbaka.¹¹

⁷ Carlsson 2016

⁸ Carlsson 2016; Barrelle 2015

⁹ Carlsson 2016; Mattsson & Johansson 2020; Barrelle 2015

¹⁰ Noricks 2009

¹¹ Carlsson 2019

Ramboll kan konstatera att Exits anhängstöd är mycket viktigt, dels för att motivera individer (pull-factor) till att hoppa av den extrema miljön, dels för att få till ett avhopp och ett långsiktigt sådant.

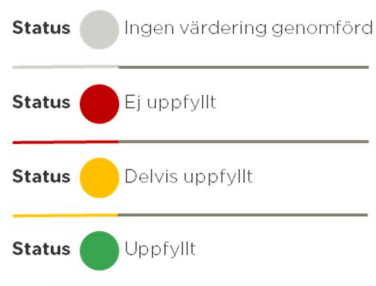

3. MÅLUPPFYLLELSE

I följande kapitel går vi igenom resultaten för de olika stöden separat. Varje avsnitt inleds med en övergripande bedömning av måluppfyllelse följt av en beskrivning av resultat utifrån de intervjuer som genomförts med klienter och anhöriga. Bedömningarna utgår ifrån verksamhetens effektlogik som beskriver förväntade resultat och effekter (se bilaga 1).

Bedömningarna stöds för tydlighetens skull med färgmarkeringar enligt figuren nedan.

Figur 3 Rambolls bedömning av måluppfyllelse i färgkod

De bedömningar som har status "ingen värdering genomförd" saknas underlag för att bedömning ska kunna genomföras.

3.1 Måluppfyllelse för klientstödet

Exits måluppfyllelse för klientstödet är god. Utifrån forskning, intervjuer med klienter och personal på Exit framkommer att stödet har hjälpt klienterna att lämna extremistiska miljöer, såväl fysiskt som radikala tankemönster. I tabellen nedan redovisas våra övergripande bedömningar för måluppfyllelsen följt av beskrivningar utifrån intervjuer med klienter.

Tabell 2 Måluppfyllelse klientstödet

Förväntade resultat och effekter för anhörigstödet	Bedömning (färg)	Rambolls bedömning av måluppfyllelse
Individen upplever en ny gemenskap, ny sysselsättning, ny fritid, nya miljöer		<u>Målet bedöms som uppfyllt</u> . I intervjuerna framkommer att klientcoacherna och klienten tillsammans genomfört aktiviteter som bidragit till nya miljöer, ny fritid etc.
Stärkt självförtroende och självkänsla		<u>Målet bedöms som uppfyllt</u> : Majoriteten av klienterna beskriver i intervju att Exit stöttat i att bygga upp såväl deras självkänsla som självförtroende. Detta har skett successivt genom samtal och aktiviteter.
Radikala tankemönster är borta		<u>Målet bedöms som uppfyllt</u> : Samtliga klienter vi intervjuat beskriver att deras radikala tankemönster är borta.
Individen har en förbättrad kontakt med myndigheter		<u>Målet bedöms som uppfyllt</u> : Inga av våra intervjuade klienter har haft den problematiken. Målet bedöms som uppfyllt då vissa klienter erhållit stöd med boende och hur de kan bemöta sin arbetsgivare. Utifrån intervju med personal på Exit framkommer också att de erhåller stöd i myndighetskontakter.
Individen tar inte steget in i extremrörelser		<u>Målet kan inte bedömas</u> : Samtliga klienter vi intervjuat har tagit steget ut ur en rörelse. Vi har dock inte intervjuat någon som ännu inte gått med. I Exits statistik saknas uppföljning kring detta.
Individen tar steget att lämna extremrörelser		<u>Målet bedöms som uppfyllt</u> : Samtliga respondenter vi intervjuat har lämnat en extremistisk rörelse.
Individen får stärkta förutsättningar för ett normalt samhällsdeltagande		<u>Målet bedöms som uppfyllt</u> : Utifrån intervjuerna kan vi konstatera att Exit gett såväl socialt, praktiskt som samtalsstöd vilket stärkt klienternas förutsättningar för ett normalt deltagande.

Ett ökat välmående (för anhörig och individ)		<u>Målet bedöms som uppfyllt</u> : Samtliga klienter uppger att stödet varit mycket givande. Kombinationen av praktiskt-, socialt- och samtalsstöd har ökat klienternas välmående.
Individen får en ny identitet		<u>Målet bedöms som uppfyllt</u> . Klienterna uppger att klientcoacherna stöttat i att bygga upp en tillvaro utanför gruppen. Klienterna uppger även att de fått ökad självkänsla och självförtroende tack vare klienternas stöd och uppmuntran. Flera klienter har även fått möjlighet att reflektera kring sina åsikter i gruppen och stöd i att skapa egna åsikter.

VILKA TAR DEL AV EXITS KLIENTSTÖD?

Sedan Exit startade 1998 har ungefär 850 klienter tagit del av stöd. Enligt statistik från åren 2015–2019 har mellan 12 och 19 personer tagit del av stödet per år och i genomsnitt 14,6 personer per år. Majoriteten av de som tagit del av stödet mellan år 2015 och 2020 är män.¹² Utifrån Exits uppföljning, för de som ingår i verksamheten under 2020, har tre fjärdedelar varit aktiva inom en högerextrem rörelse. Resten har varit aktiva inom våldsbejakande islamistiska rörelser, autonoma vänstern, eller huliganism.

EXITS PÅVERKAN PÅ ATT KLIENTERNA INTE TAR STEGET IN ELLER LÄMNAR VÅLDSBEJAKANDE EXTREMISM

Tidigare utvärderingar, våra intervjuer och forskning pekar på att Exit bidrar till avhopp. Vi kan dock inte bedöma om Exits stöd bidrar till att individer inte tar steget in i extremrörelser då Exit saknar uppföljning kring detta. Samtliga individer vi intervjuat har varit delaktiga i en extremistisk rörelse.

Exit har ingen uppdaterad statistik över hur många av de som under de senaste åren fått stöd som har lämnat den rörelse de var medlemmar i. I en tidigare utvärdering av verksamheten (Ungdomsstyrelsen, 2009) framkommer dock att under åren 1998–2001 lämnade 125 individer av de totalt 133 individerna som fick stöd (94 procent). Exits personal gör bedömningen att andelen som lämnar är ungefär lika stor idag. Denna siffra bör tolkas med försiktighet, eftersom de individer som tar kontakt med Exit är motiverade att lämna och har ofta tagit det första steget. Vi bedömer därför att det är rimligt att bedöma hur verksamt Exits stöd är utifrån i vilken grad som individen ifråga har avradikaliseras och lämnat destruktiva tankemönster bakom sig. Exit följer idag inte upp den typen av progression systematiskt. Samtliga klienter vi intervjuat har med stöd från Exit hoppat av en extremistisk rörelse, såväl fysiskt som att lämna ideologiska övertygelser. Samtliga bedömer att deras sannolikhet för att falla tillbaka in i en extremistisk rörelse är låg, tack vare Exits stöd.

KLIENTERNA LYFTER FRAMFÖR ALLT PERSONALENS KOMPETENS, ARBETSSÄTT OCH BEMÖTANDE

Samtliga respondenter vi intervjuat är före detta klienter hos Exit. De flesta hade vid tidpunkten för kontakt med Exit redan hoppat av den extremistiska miljön, men inte alla. Klienterna är mycket nöjda med stödet som erhållits. Utifrån intervjuerna kan vi framföra allt urskilja sex styrkor i Exits verksamhet, som presenteras nedan.

Exit är snabba på att återkoppla

Majoriteten av våra intervjupersoner tog själva kontakt med Exit för att få stöd i att hoppa av en extremistisk rörelse. Samtliga beskriver att förloppet gick väldigt fort och smidigt. Nästintill alla fick ett samtal eller ett inbokat möte med Exit inom en vecka. Flera beskriver att den snabba återkopplingen dels gav förtroende för Exit, dels förhindrade att de ändrade sitt beslut. Flera intervjupersoner beskriver att de vid första

"Jag hade ena foten kvar i gruppen."
- F.d klient

¹² Exits ansökningsblankett verksamhetsbidrag 2020

kontakt med Exit inte var säkra på att de skulle klara att hoppa av. Vidare beskriver dessa personer att om återkopplingen dragit ut på tiden så hade det troligen minskat chanserna för dem att faktiskt ta steget att hoppa av.

Personalens bemötande beskrivs som avgörande

Samtliga respondenter beskriver att Exits bemötande var tvärt emot hur de var vana vid att bli bemötta. Istället för att någon konfronterade fick de träffa en klientcoach som bara lyssnade utan att döma. Flera beskriver att klientcoachernas bemötande var viktigt för att de skulle öppna upp sig och inte dölja något. Flera beskriver att det de kunnat prata med sin klientcoach om saker de aldrig hade kunnat dela med familj eller andra i deras närhet i det stadiet.

"Jag kunde inte prata med någon annan om det. Det var så skönt att prata med någon som inte dömer."
- F.d klient

Exit har ett mycket flexibelt arbetssätt och kontakt

Exit arbetssätt beskrivs i intervjuer som mycket flexibelt både i hur och var stödet ges, men även hur och när kontakt tas. Flera av de personer vi intervjuat beskriver att de i samband med avhoppet var mycket paranoida. Många var rädda för att någon från gruppen skulle få reda på att de hade varit i kontakt med Exit och att det skulle leda till repressalier. Därför var det flera som inte ville besöka Exit i deras lokaler eller möta Exit på platser där någon från den extremistiska gruppen kunde befinna sig. Flera beskriver hur klientcoacherna såg till att de kunde ses ändå, genom att ta med dem till "neutrala" platser där de inte skulle bli sedda av någon.

Samtliga respondenter framhäver också det positiva med Exits flexibilitet i hur och när de kan kontaktas. Bland annat beskriver flera klienter betydelsen av ett lättillgängligt stöd i utträdesprocessen. Även om klientcoacherna inte alltid kunde ses fysiskt så fanns de tillgängliga via telefon trots kort varsel. Flera beskriver tvåvägskommunikationen som något unikt och värdefullt för Exits verksamhet – att klienterna själva får höra av sig och inte behöver vänta på nästa inbokade möte.

Exit är öppna med syftet om avradikalisering

I våra intervjuer beskriver flera respondenter att Exit från första början varit öppna med stödets syfte – avhopp och avradikalisering. Flera beskriver det transparenta förhållningssättet som viktigt för dem då det kunde känna sig trygga i att Exit inte hade en dold agenda. Något som också stärktes av att stödet sker på deras initiativ.

"Stödet var alltid tänkt att jag kom ut ur min situation. Tydliga med att vi ska dit. Om jag väljer att inte lämna så kan inte de stödja"
- F.d klient

Personal med kunskap om miljöerna och förståelse för ens behov

Flera klienter beskriver att Exits personal har mycket god kunskap och kompetens om extremistiska miljöer. Detta beskrivs både bidra till att klientcoacherna har en förståelse för vad individerna går igenom och att de kan anpassa stödet till den enskilda individens behov.

Samtliga av de vi intervjuat har haft kontakt med en klientcoach som själv har erfarenhet av extrema miljöer. Flera beskriver att det ytterligare skapar förtroende och förenklar möjligheten att knyta an samtidigt som de blir en inspiration till ett fungerande liv utanför miljön.

KLIENTERNA HAR FÅTT OLIKA TYPER AV STÖD OCH DET HAR GETT FLERA RESULTAT

Det samlade stödet Exit ger beskrivs starka individernas mående, självkänsla och självförtroende. Tillsammans med Exit kan de bygga upp en ny identitet utanför den extrema miljön som de tidigare vistades i. Stödet våra intervjupersoner beskriver kan sammanfattas i tre kategorier:

- **Samtalsstöd:** Samtliga klienter beskriver i intervju att de fått stöd i att samtala kring vad de varit med om, åsikter, tankar etc.
- **Praktiskt stöd:** Några av klienterna vi intervjuat har fått stöd med praktiska saker, såsom att hitta boende, söka jobb, skriva CV etc.
- **Socialt stöd:** Samtliga klienter beskriver att klientcoacherna varit ett socialt stöd. Vissa uppger att de ofta har träffat sin klientcoach, medan andra uppger att framför allt pratade i telefon. De som har setts har gjort olika typer av aktiviteter, t ex bowlat, fikat, vandrat.

Klienterna har ofta erhållit en kombination av de olika stöden men det varierar i vilken utsträckning beroende på den enskilde individens behov. Nedan går vi igenom vad stödet har resulterat i.

Ta steget att hoppa av

Flera av de klienter vi intervjuat hade redan hoppat av den extremistiska gruppen när de tog kontakt med Exit, medan andra inte hade tagit steget. En av de som inte hade hoppat av beskriver i intervju att Exit gav mod och styrka att ta steget till att hoppa av. Vidare beskriver respondenten att utan stödet hade det varit svårt att hitta orken att lämna gruppen.

"Gav mig mod och styrka att våga lita på egen förmåga, känna att jag klarar av att göra en sådan stor insats i livet."
- F.d klient

En annan klient beskriver i intervju att hen i början av kontakten med Exit var mycket trött på livet i gruppen samtidigt som ett avhopp inte var det självklara valet. Klienten beskriver hur klientcoachen fångade upp de tvivel som klienten uttryckte och fick denne att samtala och diskutera kring dessa delar. Till följd av Exits stöd kunde klienten förstå och beskriva att tröttheten och tvivlet var ett tecken på ett distanstagande vilket i sin tur gjorde det enklare att ta beslutet att hoppa av.

Stöd under utträdesprocessen och bygga upp en tillvaro utanför gruppen

Majoriteten av de vi intervjuat beskriver deltagandet i en extremistisk rörelse som mycket intensiv. Vissa hade ett socialt umgänge vid sidan av, antingen genom arbete eller andra vänner/familj, samtidigt som flera beskriver att deras enda sociala umgänge var inom gruppen. Oavsett ens sociala umgänge beskrivs utträdesprocessen som mycket ensam. Flera berättar hur svårt det var att anpassa sig till ett "normalt" liv utanför den extrema miljön. Många beskriver att det var skönt att umgås med klientcoachen för att skingra tankarna under själva utträdesprocessen. Vad klienterna gjorde tillsammans med sina klientcoacher varierar, men alltifrån att fika, prata i telefon, bowla, gå på museum. Samtliga menar också att klientcoacherna varit bra på att uppmuntra intressen utanför miljön, som t ex musik eller vandring. Flera beskriver hur det har bidragit till att skapa en tillvaro som inte längre är knuten till den extremistiska gruppen.

Bearbeta det man varit med om för att få ett avslut

Samtliga respondenter uppger i intervjuer att de genom Exit fått stöd i att bearbeta vad de varit med om. Flera klienter beskriver att det riktiga arbetet börjar när man tagit steget att hoppa av, att bearbeta känslor, såsom oro, skam, skuld m.m. Vissa fick stöd i att bearbeta känslor från sin klientcoach, medan andra även fick stöd från en KBT-terapeut

via anhörigstödet. Flera beskriver att det varit mycket viktigt för att få ett avslut och kunna gå vidare. Samtidigt uppger majoriteten att de inte är "klara" med att bearbeta och att de förmodligen aldrig kommer vara det.

Stöd i att våga ha egna åsikter

Flera respondenter beskriver att klientstödet varit viktigt för att diskutera tidigare åsikter och utveckla nya åsikter. Samtliga beskriver att klientcoacherna uppmuntrade dem i att tänka själva och våga ha egna åsikter. Några klienter beskriver att klientcoachen stöttade dem med att underbygga argument kring varför de inte längre höll med om de åsikter som den extremistiska gruppen stod för. Flera klienter beskriver även hur klientcoachen har varit någon att testa nya tankar, åsikter och värderingar med, innan man till exempel berättar dem för sin familj.

"Få självförtroende i ens nya värderingar."
- F.d klient

Återfå självkänsla och självförtroende

Det stöd som klienterna får av Exit ger en positiv inverkan på deras självkänsla och självförtroende. Exempelvis beskriver majoriteten av de vi intervjuat att deras deltagande i den extremistiska gruppen varit en stor del av deras identitet. Då Exit stöttar klienterna i att finna en ny social kontext utanför miljön och att tänka mer självständigt bidrar det till att skapa en ny identitet utanför miljön. Något som i sin tur har en inverkan på klienternas självförtroende och självkänsla. Vidare beskriver klienterna att klientcoacherna haft en positiv inverkan på hur de uppfattar sig själva. Detta beskrivs som en kombination av uppmuntran och att klientcoacherna visade tilltro och förtroende till klienternas förmåga.

" de lär känna en person de vet vad man behöver, lirka ur en hur man kan känna sig behövd och viktig. Hitta en källa till att man vågar stå för sig själv
- F.d klient

Praktiskt stöd för att kunna gå vidare

Majoriteten av de vi intervjuat beskriver att de haft en fungerande situation vad gäller praktiska delar, såsom arbete och bostad. Samtidigt finns det några respondenter som beskriver att Exit stöttade med att hitta en ny bostad för att klienten skulle kunna flytta ifrån de personer som ingick i den extremistiska gruppen. En annan klient fick stöd i att berätta för sin arbetsgivare att denne tidigare ingått i en extremistisk miljö.

OM EXIT INTE HADE FUNNITS

I intervjuerna har Ramboll frågat vad respondenterna tror hade hänt om de inte hade fått stöd från Exit. Detta har delvis varit svårt för klienterna att besvara. Flera menar att de troligen hade hoppat av ändå vid samma tidpunkt, men att det hade varit en betydligt jobbigare process som hade tagit mycket längre tid. Andra beskriver att de troligen hade hoppat av men vid ett senare tillfälle och att det då hade blivit ännu svårare att gå ur och att det hade krävts ännu mer stöd för att bearbeta trauman.

"Jag tror att jag inte hade kommit så långt som jag kommit idag. När man inte kan stå på egna ben, har alltid varit i en grupp under alla år. Helt plötsligt har man inget stöd alls. Det kan vara en stor omställning
- F.d klient

En respondent beskriver att hen kanske hade tagit steget in i en annan extremistisk grupp bara för att få sammanhållningen. Hen uppger att vid utträde erbjöds gå med i andra grupper men tackade nej tack vare att hen hade Exit att prata med.

KLIENTERNA BESKRIVER VISSA UTVECKLINGSMÖJLIGHETER FÖR EXIT

Majoriteten av de vi intervjuat har haft svårt att precisera utvecklingspotential för Exit då de är mycket nöjda med stödet som givits. Vi har fått några förslag på utveckling. Dessa redovisas nedan.

- Fånga upp behov av terapeutiskt stöd: Samtliga klienter beskriver att Exit var mycket bra på att anpassa stödet utefter deras behov. Men två klienter beskriver att de i efterhand insåg att de hade större behov av terapeutiskt stöd. Ena respondenten fick inget stöd alls, medan den andra fick stöd. Båda beskriver att deras behov var mer omfattande i syfte att kunna bearbeta trauman. De beskriver hur skuld och skam framkallade känslor att de inte "förtjänade" mer stöd och därför inte kunde be om det tidigare.
- Utveckla kunskap om utträdesprocessen för kvinnor: En klient påpekade att både forskning och Exits kunskap är fokuserad på mäns utträde. Det kan delvis förklaras av att det är flest män som ingår i extremistiska miljöer. Samtidigt beskriver respondenten att det är viktigt för Exit att framåt lägga större fokus på att även nå kvinnor och förstå deras bakgrund och behov.
- Mer marknadsföring: Majoriteten av klienterna vi intervjuat kände till Exit från tiden i den extremistiska rörelsen. Samtidigt är det en klient, som inte kände till Exit, som beskriver att det tog ett tag att hitta Exit på internet och att Exit borde öka sin kännedom runtom i landet i syfte att nå ut brett.

3.2 Måluppfyllelse för anhörigstödet

Exits måluppfyllelse för anhörigstödet är god. Utifrån intervjuer med såväl anhöriga som personal på Exit framkommer att stödet har gett bättre förutsättningar för den berörda personen att lämna en extremistisk rörelse. I tabellen nedan redovisas våra övergripande bedömningar för måluppfyllelsen följt av beskrivningar utifrån intervjuer med anhöriga.

Tabell 3 Måluppfyllelse för anhörigstödet

Förväntade resultat och effekter för anhörigstödet	Bedömning (färg)	Rambolls bedömning av måluppfyllelse
Ett ökat välmående för den anhörige		<u>Målet bedöms som uppfyllt.</u> Samtliga av de anhöriga vi intervjuat beskriver hur viktigt anhörigstödet varit för deras välmående. Flera beskriver att stödet bidragit till att de orkat med vardagen och att de sannolikt hade sjukskrivit sig utan Exits stöd.
Anhöriga får kunskap om hur den kan stötta individen		<u>Målet bedöms som uppfyllt.</u> Anhöriga får, genom Exit, kunskap om hur deras bemötande påverkar den berörda personen. De får även stöd i hur de bör bemöta den berörda personen i syfte att inte skapa konfrontation.
Anhöriga får ett starkt självförtroende att stötta individen		<u>Målet bedöms som uppfyllt.</u> Anhöriga beskriver att de har fått starkt självförtroende att stötta den berörda personen. Detta bygger på att de fått kunskap om hur deras bemötande påverkar individen, verktyg för att bemöta individen och möjlighet att få diskutera sina strategier med anhörigterapeuten.
Anhöriga och den unga får en starkt relation		<u>Målet bedöms som uppfyllt.</u> Samtliga av våra intervjupersoner beskriver att de tack vare Exits stöd fått en starkt relation med den berörda personen. Resultatet beskrivs utifrån stöd i bemötande men även stöd i att sätta upp regler som den anhörige upplever som viktiga för att bevara en relation.
Individen tar inte steget in i extremrörelser		<u>Målet kan inte bedömas då underlag saknas:</u> Ramboll kan inte bedöma detta då Exit saknar uppföljning.
Individen tar steget att lämna extremrörelser		<u>Målet bedöms som delvis uppfyllt.</u> Vår bedömning bygger på att vi inte har något att jämföra antalet avhopp per år emot, varför vi inte kan bedöma om det är bra. Exits anhörigstöd leder till ett fåtal avhopp per år, samtidigt bedöms, utifrån forskningen, anhörigstödet skapa förutsättningar för ett avhopp längre fram om den anhörige och den berörda personen bevarar en relation.

VILKA TAR DEL AV EXITS ANHÖRIGSTÖD?

Exit har under åren 2015–2019 gett anhörigstöd till ungefär 74 personer och i genomsnitt ca 35 anhöriga per år.¹³ Utifrån Exits uppföljning, för anhörigstödet under 2020, framkommer att individer vars anhöriga får stöd är eller har varit aktiva i en högerextrem rörelse. De flesta som tar del av stödet är familjemedlemmar och majoriteten av de sökande är föräldrar till en ung person som deltar i en extrem rörelse. Därmed är individerna som är slutgiltig målgrupp för anhörigstödet något yngre än de individer som Exit ger stöd till direkt. Resterande anhöriga är andra familjemedlemmar såsom syskon, eller är partner till personen.

EXITS RESULTAT FÖR ANHÖRIGA SAMT ATT KLIENTERNA INTE TAR STEGET IN ELLER HOPPAR AV EN EXTREMISTISK RÖRELSE

Utifrån forskning och våra intervjuer kan vi konstatera att anhörigstödet spelar en stor roll att förbättra relationen mellan den anhörige och den berörda personen. Detta skapar, enligt forskningen, förutsättningar för avhopp.

Vi kan inte bedöma om Exits anhörigstöd bidrar till att individer inte tar steget in i extremrörelser på grund av att uppföljning saknas. Vi har inte heller intervjuar någon anhörig där Exit lyckats förhindra ett inträde.

Exit saknar även fullständig information om hur många individer som lämnar en extremistisk rörelse. Men utifrån Exits underlag framkommer att anhörigstödet under perioden 2017-2020 resulterat i 2-3 avhopp per år. Det betyder att ca 8 procent av de individer vars anhöriga får stöd av Exit lämnar. Personalen på Exit beskriver att det troligen finns mörkertal då anhöriga inte alltid informerar om ett avhopp, eller att de anhöriga inte riktigt vet om avhopp skett. Det går givetvis inte att härleda avhoppet till det anhörigstöd som har givits.

Personal på Exit nämner även att en potentiell effekt av anhörigstödet rör det psykiatriska stöd som de ger de anhöriga. Flera anhöriga lyfter i intervjuer att Exits anhörigstöd har inneburit att de orkat med vardagen och att de utan Exits hjälp sannolikt hade sjukskrivit sig.

ANHÖRIGA LYFTER PERSONALENS BEMÖTANDE SAMT KUNSKAP OCH ERFARENHET OM VÅLDSBEJAKANDE EXTREMISM

Det är framför allt två saker som de anhöriga lyfter som mycket värdefulla i det stöd som Exit ger – ett icke-dömande förhållningssätt och personalens kunskap/erfarenhet av våldsbejakande extremism. Flera anhöriga beskriver att det är skönt att få prata med någon som inte alls dömer vare sig dem eller det som har hänt utan bara lyssnar in. I samtliga intervjuer understryker respondenterna en trygghet att få prata med en terapeut som har kunskap inom just våldsbejakande extremism. Flera beskriver att anhörigterapeuten därigenom har en förståelse för vad den anhörige går igenom samtidigt som de kan ge råd kring hur den anhörige kan bemöta den berörda personen utifrån särskilda händelser.

Flera anhöriga beskriver att det är svårt att få liknande stöd från andra aktörer, framför allt vad gäller kunskap och erfarenhet inom området. Ett flertal anhöriga lyfter skolan som exempel där det saknas kunskap om hur man kan hantera problemet. Samtidigt beskriver vissa att andra terapeuter kan hjälpa den anhörige i sitt mående, men att de saknar verktyg för hur man bör agera och bemöta den berörda personen.

---

¹³ Exits ansökningsblankett verksamhetsbidrag 2020

ANHÖRIGSTÖDET HAR SKAPAT FLERA RESULTAT

Utifrån intervjuer kan vi konstatera att anhörigstödet främst erhållits via individuellt samtalsstöd och i viss mån via stödgrupper. Nedan beskriver vi mer ingående vad anhörigstödet resulterat i.

Avlastning och stöd i att hantera egna känslor som uppstår till följd av situationen

Anhöriga beskriver i intervjuerna att den direkta känslan av att en person som står en nära har börjat röra sig i högerextrema kretsar skapar känslor såsom oro, ilska, maktlöshet samt skam och skuld. Flera beskriver att det är lätt att ifrågasätta sig själv, hur det kommer sig att ens barn/partner/närstående har valt att gå med i en extremistisk rörelse. Flera beskriver att samtidigt som man har ett stort behov av att prata med någon så kan känslan av skam göra det svårt att prata med närstående, såsom en vän eller kollega. Vissa väljer att inte prata om det då de inte vill oro en närstående i onödan eller då de tror att det bara är en fas som kommer gå över. I dessa fall beskrivs Exit som ovärderliga. Flera anhöriga påpekar också värdet av att man får vara anonym hos Exit. Även de som varit öppna med situationen beskriver att det varit mycket värdefullt att få prata med Exit.

"Någon som ser ens situation.
Man blir helt utmattad"
- Anhörig på Exit

Kunskap och verktyg i att bemöta den berörda personen för att behålla en relation

Samtliga anhöriga vi intervjuat beskriver att de genom Exits verksamhet fått kunskap i hur deras bemötande påverkar den berörda personen. Flera beskriver att deras instinkt var att konfrontera och ifrågasätta den berörda personens åsikter och ställningstaganden. Dessa beskriver vidare att Exit gett dem kunskap om att konfrontation kan vara avgörande för en person att gå med i en rörelse, alternativt tar avstånd från närstående och på så sätt hamnar ännu längre in i en extrem rörelse.

Flera beskriver att de fått tips om att försöka upprätthålla en "normal" relation genom att exempelvis ta avstånd i diskussioner men även sätta upp regler som känns viktiga för den anhörige för att kunna bevara en relation. En anhörig beskriver hur de fick tips om att göra saker tillsammans med den berörda personen, till exempel gå på bio, för att synliggöra att det finns andra saker att göra utanför gruppen. Vidare beskriver den anhörige att de satte upp regler om att inte diskutera deras skilda åsikter under dessa tillfällen, vilket gjorde att de kunde hitta tillbaka till den relation de haft innan personen gått med i rörelsen. Andra anhöriga beskriver att de fick stöd i att sätta upp enklare regler men som kändes viktiga, såsom att den berörda personen inte fick låna bilen till att möta upp andra från den extrema rörelsen eller att det inte fick finnas nationalistiska symboler i hemmet.

"mina vanliga verktyg jag hade som förälder funkade inte riktigt, jag hade ingen aning om hur jag skulle agera."
- Anhörig på Exit

Enstaka har fått stöd i motiverande samtal för att påverka den berörda personen till att lämna en extremistisk rörelse

Enstaka personer uppger i intervju att de fått stöd i motiverande samtal. Detta handlar framför allt om samtal i syfte att påverka den berörda personen att lämna den extremistiska rörelsen. Samtidigt uppger majoriteten av de vi intervjuat att de saknat detta stöd. Ramboll vill dock förtydliga att Exits personal gör bedömningen om den berörda personen går att påverka vid tidpunkten eller om ett sådant samtal kan få motsatt effekt och att denne tar avstånd från den anhörige. Det kan vara en förklaring till att Exit inte arbetar lika ingående med motiverande samtal.

Gruppstödet är ett tillfälle att få känna samhörighet med andra i liknande situation

Det är flera anhöriga som beskriver hur stödgrupperna hjälpt dem att få en känsla av sammanhang – att man får veta att man inte är ensam i sin situation. Under gruppstödet ges tillfälle att dela historier, samtala och göra övningar tillsammans. Flera anhöriga

understryker hur viktigt det är med frivillighet i stödgrupperna, att man får dela med sig om man vill men att man också bara kan få lyssna om man själv inte orkar prata. Anhörigdagarna, som oftast är en heldag, uppskattas framför allt av anhöriga som inte bor i Stockholm då de har lättare att prioritera dessa i jämförelse med stödgrupperna som oftast inträffar på vardagar.

ANHÖRIGAS FÖRSLAG PÅ HUR EXITS VERKSAMHET KAN UTVECKLAS FRAMÅT

I våra intervjuer har vi bitt respondenterna beskriva utvecklingspotential för Exits verksamhet. Majoriteten är mycket nöjda med Exits stöd och har haft svårt att precisera utveckling framåt. De förslag som har inkommit presenteras nedan.

- Att Exit eller liknande stöd bör finnas på fler platser: Exits geografiska placering gör det svårare för anhöriga som inte befinner sig i Stockholmsområdet att få samma stöd. Även om det kan fungera med stöd via telefonen så upplevs det svårare att kunna delta vid grupptillfällena.
- Mer tillgängligt kunskapsunderlag för yrkesverksamma: Flera anhöriga upplever att det saknas kunskap om våldsbejakande extremism bland aktörer, såsom socialtjänst, skola, polis etc. Detta upplevs försvåra möjligheterna att få stöd och kunskap om hur man själv kan agera och exempelvis hur skolan bör agera om en situation uppstår.
- Mer marknadsföring: Flera anhöriga vill att Exit ska marknadsföra sig ännu mer så att anhöriga, klienter och andra aktörer hittar dit.

4. SAMHÄLLSEKONOMISK KONSEKVENSPANALYS - ETT ÅR I EN EXTREM RÖRELSE

För att bedöma kostnadseffektiviteten av Exits verksamhet har vi kartlagt och beräknat samhällskostnaderna för en individ som är aktiv i en extrem rörelse under ett år. I följande kapitel beskriver vi kortfattat vårt tillvägagångssätt för att uppskatta kostnaderna och de antaganden som ligger till grund för analysen. I Bilaga 3 finns en mer ingående beskrivning för våra beräkningar.

4.1 Utgångspunkter för analysen

Beräkningarna visar att en person i en extrem rörelse i genomsnitt kostar 1 miljon kronor per år, men att kostnaderna varierar kraftigt framförallt beroende på grad av våldsbenägenhet.

Modellen illustrerar vilka kostnader som kan undvikas per år, genom att en person lämnar en extrem rörelse. Kostnaderna beskrivs utifrån ett antal typpersoner som är föremål för Exits stöd och fördelas på de samhällsaktörer som bär kostnaderna. Typindividerna och aktiviteterna bygger på tidigare studier om våldsbenägenhet och aktiviteter i extrema rörelser i Sverige, samt på egen insamlad data ifrån intervjuer med Exits personal och klienter. I Bilaga 3 beskriver vi mer ingående de tillvägagångssätt och metoder vi har använt oss av för att beräkna kostnader inom respektive område, samt viktiga antaganden som ligger till grund för resultatet. I bilagan redovisas även kostnaderna för varje enskild händelse och vilken aktör som kostnaden tillfaller.

Ett viktigt medskick är att vår samhällsekonomiska konsekvensanalys inte beräknar potentiella kostnader för mänskligt lidande kopplade till medverkan i extrema rörelser. Därmed innefattar inte heller kostnadsnyttoanalysen den positiva påverkan som Exits klientstöd kan innebära individen i termer av ökat välmående.

4.2 Studien fångar kostnader för ett år i en extrem rörelse

Konsekvenserna av att delta i en våldbejakande rörelse kan beröra många delar av samhället. Vi har därför kartlagt kostnaderna för de extrema rörelsernas aktiviteter utifrån särskilda händelser. Följande händelser har legat till grund för kartläggningen:

- Kostnader för misshandelsbrott, vilket inbegriper kostnader inom hälso-och sjukvård samt kostnader för produktivitetsbortfall och transfereringar till följd av sjukfrånvaro.
- Kostnader för demonstrationer
- Skadegörelsebrott i form av klotter
- Fängelsestraff, för en person som har begått ett misshandelsbrott
- Kostnader för utanförskap, vilket inbegriper kostnader för ekonomiskt bistånd och bostadsbidrag för personer som inte arbetar

4.3 Modellen visar på direkta och indirekta kostnader på kort sikt

Vi beräknar de samhällsekonomiska kostnaderna av ett år i en extrem rörelse i förhållande till ett jämförelsesscenario där individen inte är medlem i en sådan rörelse. Det innebär att modellen enbart tar i beaktande kostnader för aktiviteter som direkt följer av medlemskap.¹⁴

För att kunna ställa de samhällsekonomiska kostnaderna för att en individ deltar i en extrem rörelse mot Exits årliga ekonomiska stöd beräknar vi kostnaderna på en kort

---

¹⁴ I det ingår kostnader för ekonomiskt bistånd, eftersom som många uppger att svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden är en direkt konsekvens av att vara aktiv i en extrem rörelse.

tidshorisont. Vi räknar delvis på direkta kostnader som kan härledas direkt till en händelse, såsom kostnader inom hälso-och sjukvården för vård av offret av en misshandel. I kategorin ingår också kostnader som uppstår när personer är sjuka eller arbetslösa och tar emot exempelvis sjukpenning eller försörjningsstöd, så kallade transfereringar. Vi räknar även på indirekta kostnader, som i huvudsak omfattar alternativkostnaden för den tid en individ förlorar på grund av sjuklighet, eller den produktion som samhället går miste om när en person sitter i fängelse.

Viktigt att poängtera är att flera av de kostnader vi räknar på har potential att kosta samhället långt mer i ett längre perspektiv. Till exempel kan en misshandel som skadar offret så att denne får livslånga kognitiva funktionsnedsättningar kosta flera miljoner kronor i produktivitetstorfäll över en livstid. På samma sätt kan förövaren i ett misshandelsbrott ha svårt för eller sakna viljan att etablera sig på arbetsmarknaden efter att ha avtjänat ett fängelsestraff, varför de långsiktiga konsekvenserna av ett fängelsestraff därmed kan komma att kosta samhället mer än de kostnader som kommer som en direkt konsekvens av fängelsestraffet. De långsiktiga kostnaderna för ett liv i extrema subkulturer kartläggs och beskrivs i rapporten "Vänd dem inte ryggen"¹⁵, som utgjort utgångspunkt för vår beräkningsmodell.

4.4 Beräkningen görs för tre typpersoner

Den samhällsekonomiska beräkningen görs för tre typpersoner. Dessa har valts ut i dialog med Exit och grundar sig i scenarion som är typiska för Exits målgrupp. Därför antas alla typpersoner vara medlemmar i en vit makt-rörelse. Typpersonernas brottsbenägenhet grundar sig på studier om våldsbenägenhet i vit makt-miljöer.¹⁶

För varje typperson finns ett antal potentiella konsekvenser av dennes handlingar, till exempel kopplat till konsekvenserna på offret för misshandelsbrott, eller längden på ett fängelsestraff. Vi presenterar därför kostnaderna för respektive förlopp med ett spann.

Typperson 1: **637 200 kr – 4 795 000 kr/år**

är under 25 år och arbetar som restaurangbiträde. Personen är medlem i en vit makt-rörelse, där hen deltar aktivt i ca 2 demonstrationer per år, samt begår 2–5 skadegörelsebrott (klotter) per år. Personen är våldsbenägen och begår 2–3 misshandelsbrott per år av olika svårighetsgrad. För ett av misshandelsbrotten får personen fängelsestraff.

Typperson 2: **452 000 kr – 1 646 000 kr**

är cirka 25 år gammal och medlem i en vit makt-rörelse. Personen är relativt aktiv i rörelsen och deltar i en demonstration per år, samt begår ungefär 2 skadegörelsebrott (klotter) per år. Personen är något våldsam. Personen har inget arbete utan uppstår försörjningsstöd från kommunen.

Typperson 3: **4 400 kr – 5 100 kr**

är över 25 år gammal och medlem i en vit makt-rörelse. Personen är inte särskilt aktiv i rörelsen, men deltar i en demonstration per år, samt begår skadegörelsebrott (klotter) då och då (0–2 per år). Personen är inte våldsam och lever utöver sin involvering i rörelsen ett "vanligt" liv med familj och arbete.

¹⁵ Lundmark-Nilsson, Eva & Nilsson, Ingvar (2012). *Vänd dem inte ryggen: socioekonomisk analys av destruktiva subkulturer*. Stockholm: Fryshuset

¹⁶ Se Metodbilaga 3.

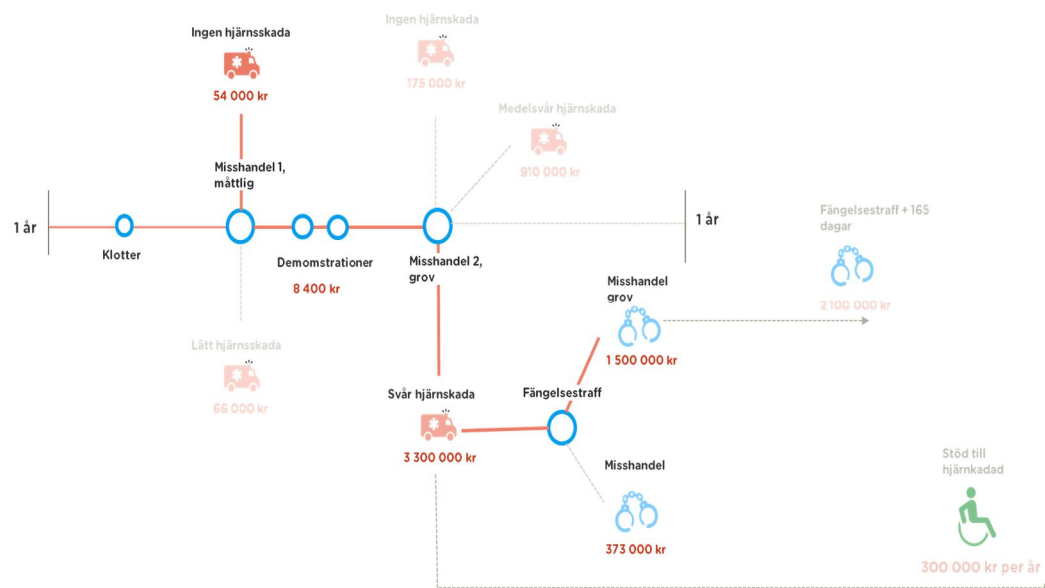
4.5 Kostnaden för ett år i en våldsbejakande extrem rörelse är i genomsnitt en miljon per år

Genomsnittskostnaden för typpersonerna i vår beräkningsmodell är cirka en miljon kronor per år. Skillnaden mellan genomsnittskostnaden för typperson 1 och 2 är över 2 miljoner kronor. Kostnaderna i modellen beror på en rad antaganden och de potentiella utfallet för en enskild händelse är många. Ändras dessa antaganden får det genomgående stor påverkan på resultatet. I metodbilagan presenteras därför ett antal räkneexempel för att visa på hur antagandena styr beräkningarna.

I de fall vi har gjort antaganden har vi utgått ifrån försiktighetsprincipen och räknat lågt. Genom att begränsa vår analys till endast ett år har vi också exkluderat de kostnader som ackumuleras i en längre tidshorisont. Därmed har vi anledning att tro att studien sannolikt underskattar kostnaderna.

Figur 3 illustrerar de avgörande beståndsdelarna som ligger till grund för beräkning av kostnaden för typperson 1. Här illustreras också kostnader som vi kan tänka oss innebär fortsatta kostnader för samhället ur ett längre perspektiv.

Figur 3. Exempel på ett år i en extrem rörelse

4.6 Anhörigstödet kan leda till minskat antal sjukskrivningar

I bedömningen av Exits kostnadseffektivitet har vi även valt att inkludera potentiella effekter av anhörigstödet. I intervjuer med Exits personal och anhöriga som tagit del av stödet har det framkommit att anhörigstödet bidrar till att individer undviker sjukskrivning. Vi har inget underlag som bekräftar det, men för att illustrera potentiella nyttor med anhörigstödet som inte rör individerna som de är anhöriga till, har vi även räknat på ett scenario där en person undviker sjukskrivning tack vare Exits anhörigstöd.

5. KOSTNADSEFFEKTIVITET

I nedanstående kapitel redogör vi för vår bedömning av Exits kostnadseffektivitet. I Bilaga 3 finns en mer ingående beskrivning för våra beräkningar.

5.1 Förutsättningar för analysen

Kostnadseffektiviteten av Exits verksamhet är svårbedömd av flera orsaker. Den främsta orsaken är att det saknas fullständig uppföljning av verksamheten och de individer som tagit stöd av Exit. Exit känner till hur många personer som fått stöd av verksamheten, men det saknas information om hur länge och hur mycket stöd som individerna erhållit, vilken progression som de gjort under tiden de tagit del av Exits stöd och vad som hänt individerna efter att de "skrivits ut".

En annan utmaning för att bedöma effektivitet handlar om svårigheter att dra slutsatser om vad som hade hänt individerna som fått stöd av Exit i ett scenario där Exit inte finns. Exit bedriver ingen uppsökande verksamhet och samtliga individer som tar del av stödet tar själva kontakt med Exit efter att de beslutat sig för att lämna den rörelse de tillhör. Exits bidrag är därmed i första hand att underlätta avhoppet för de individer som söker kontakt, att tidigarelägga det, eller att motverka att individen återgår till rörelsen.

För att göra en bedömning av Exits kostnadseffektivitet jämför vi kostnaden för en individ i en extrem rörelse utifrån de scenarion som formulerats i konsekvensanalysen med kostnaderna för Exits verksamhet.

5.2 Exit stöttar tillräckligt många individer per år

Vi kan utifrån våra beräkningar konstatera att Exit stöttar tillräckligt många individer per år. Den genomsnittliga kostnaden för ett år i en våldsbejakande extrem rörelse är 1 miljon kronor, men kostnaderna varierar kraftigt mellan typpersonerna i exemplet. Givet spridningen på kostnaderna är det viktigt att ta hänsyn till fördelningen av våldsbenägna personer som får stöd av Exit. Vi har inte statistiskt underlag för en sådan bedömning, utan har utgått ifrån antaganden som stämts av med Exit.

Om man antar att Exits klienter utgörs till i) 60% av individer som inte är särskilt våldsamma, utan endast medverkar i demonstrationer och begår sporadiska skadegörelsebrott, ii) 30% av något våldsamma individer som begår ett fåtal misshandelsbrott per år, deltar i demonstrationer och uppbär försörjningsstöd och iii) av 10% är mycket våldsamma, så är den genomsnittliga kostnaden för en genomsnittsindivid (vikttat medelvärde) i Exits verksamhet **519 000 kr för varje år som personen inte får stöd**. Givet Exits budget (4,5 miljoner kronor) är Exit kostnadseffektivt om cirka 8 personer per år hoppar av ett år tidigare än vad de annars hade gjort. Om vi dessutom antar att anhörigstödet undviker ett antal sjukskrivningar per år, är stödet kostnadseffektivt med marginal.

Vi har uppgifter om antalet individer som för närvarande tar stöd av Exit via klientstödet och anhörigstödet. Enligt uppgifter i underlaget får totalt 19 personer stöd av Exits klientstöd under 2020, varav 8 är tillkomna senaste året och resten har fått stöd under en längre tid. I tidigare utvärderingar av Exit framkommer att ca 94% de klienter som historiskt tagit stöd av Exit har lämnat, eller 2–3 personer. Därtill leder anhörigstödet till att ungefär 8% av de som deras klienter är anhöriga till lämnar rörelsen. Om vi utgår ifrån de nya individerna leder klientstödet hypotetiskt till att 7–8 personer lämnar varje år tack vare stödet. Anhörigstödet leder till att 2–3 individer lämnar per år. Därmed leder Exits sammantagna stöd till att 9–11 personer lämnar per år. Vi saknar uppdaterade data för att bekräfta antagandet. Därtill har vi inga uppgifter om intensitet i stöd. Det vill säga, vi saknar underlag för att göra en bedömning av om resurserna fördelas mellan klienterna som är inskrivna på ett effektivt sätt. Givet konsekvensanalysen kan vi dock dra slutsatsen att antalet nya inskrivna individer för i år är nog för att matcha stödets omfattning.

6. SLUTSATSER OCH REKOMMENDATIONER

I detta avslutande kapitel presenterar vi slutsatserna från vår utvärdering av Exit. Vi presenterar därefter ett antal rekommendationer till CVE och Exit i det fortsatta arbetet med bidraget.

6.1 Slutsatser

Nedan presenterar vi slutsatserna från vår utvärdering av Exit.

EXITS ARBETSSÄTT OCH METODER LIGGER I LINJE MED FORSKNING OM VAD SOM ÄR VERKSAMT FÖR MÅLGRUPPEN

De arbetssätt och metoder Exit använder, i syfte att stötta individer att hoppa våldsbejakande extremistmiljöer, ligger i linje med vad som i forskningen beskrivs som verksamma insatser. I vår utvärdering har vi fokuserat på hur Exits stöd har påverkat personer som ingår eller har ingått i en extremistisk rörelse, och har framför allt kartlagt fyra viktiga beståndsdelar i Exits verksamhet.

- Exit bidrar till permanenta avhopp genom att stötta individerna i avradikalisering. Exit stöttar med såväl avhopp som avradikalisering, vilket betyder att de hjälper individen att både lämna miljön och sina ideologiska övertygelser såsom tankar, normer, åtaganden och attityder som den extrema miljön förespråkar. Detta beskrivs, i forskningen, skapa förutsättningar för att avhoppet blir permanent.
- Exits modell är utformad för att möta behov som, utifrån evidens, kan uppstå för individer som träder ur en extremistisk miljö. Forskare beskriver avhoppet som en personlighetstransformation i fem steg. Ramboll bedömer att Exits modell är utformad utefter dessa fem steg.
- Exit har personal med egen erfarenhet av vit makt-miljöer, vilket i forskningen visat sig spela stor roll i att förhindra radikalisering, motivera avhopp och motverka återfall.
- Anhörigstödet skapar bättre relation mellan den anhörige och den berörda personen, vilket kan förebygga ett inträde och skapar förutsättningar för avhopp. I forskningen beskrivs en vanlig orsak till att individer väljer att inte lämna våldsbejakande extremistmiljöer bero på att de saknar ett socialt sammanhang utanför miljön. I Exits stöd får anhöriga kunskap och verktyg för hur de kan bemöta den berörda personen i syfte att förebygga ett inträde respektive bevara en relation som skapar förutsättningar för ett utträde.

EXIT HAR GOD MÅLUPPFYLLELSE

Vår bedömning är att Exit har bedrivit verksamhet som planerat och resultaten och effekterna av stödet ligger i linje med förväntningarna på verksamheten. Exit har, genom anhörig- och klientstödet, förbättrat måendet för individerna och skapat förutsättningar för långsiktiga avhopp för berörda personer. Nedan redogör vi för de delar vi, utifrån intervjuerna, bedömer som särskilt verksamma i Exits stöd.

- Personalens bemötande, kunskap och erfarenhet om våldsbejakande extremism är en styrka i såväl anhörigstödet som klientstödet. Utifrån intervjuer framkommer att Exit har ett icke-dömande bemötande vilket gör att individerna vågar öppna upp sig. Personalens kunskap och erfarenhet inom området skapar förtroende och underlättar utträdet för klienter, samt bidrar med kunskap och verktyg för hur anhöriga bör agera och bemöta den berörda personen.

Exits förmåga att kombinera praktiskt-, socialt- och samtalsstöd bidrar till att förstärka klienternas mående, självkänsla och självförtroende samt stöttar klienterna att bygga upp en ny identitet utanför den extrema miljön. Även om klientstödet varierar utefter den enskilda individens behov kan vi konstatera att det ofta är en kombination av praktisk-, socialt- och samtalsstöd och att resultaten i mångt och mycket är densamma.

Exits stöd ger anhöriga kunskap och verktyg i bemötande, vilket bidrar till en bättre relation mellan den anhörige och den berörda personen som skapar förutsättningar för att förebygga ett inträde, alternativt få till ett avhopp. Samtalsstödet beskrivs även ha en stor betydelse för den anhöriges mående.

EXIT STÖTTAR TILLRÄCKLIGT MÅNGA KLIENTER PER ÅR

Vår sammantagna bedömning utifrån den samhällsekonomiska konsekvensanalysen är att Exit stöttar tillräckligt många individer för att erhålla bidraget. Vi bedömer därmed att Exit ska få fortsatt bidrag nästkommande år.

Den samhällsekonomiska beräkningen pekar på att Exit (både anhängstödet och klientstödet) bör leda till att mellan ca 8 individer per år lämnar de våldsbejakande extrema miljöerna **ett** år tidigare för att stödet ska vara effektivt. För både anhängstödet och klientstödet lämnar ungefär 9–11 personer år.

Brister i uppföljningen av Exits verksamhet gör det svårt att visa på vilka resultat som verksamheten ger och därmed dess effekter. Avsaknad av andra verksamheter likt Exit gör att vi inte kunnat jämföra Exits fördelning av medel, aktiviteter och tillvägagångssätt med andra verksamheter.

6.2 Rekommendationer

Nedan presenterar vi våra rekommendationer för CVE och Exit i det fortsatta arbetet med bidraget.

RAMBOLL REKOMMENDERAR ATT CVE UTFORMAR RIKTLINJERNA FÖR UPPFÖLJNING AV AVHOPPARVERKSAMHETER

Tydliggör kraven på verksamheten redan i ansökan

Exit saknar för närvarande rutiner och system för uppföljning av verksamheten. Vi ser det som nödvändigt att CVE ställer tydligare krav på uppföljning av verksamheter som erhåller bidrag. Detta blir särskilt viktigt om CVE kommer få in fler ansökningar framöver, från andra verksamheter än Exit. Förslagsvis kan CVE ställa högre krav på redogörelse redan i ansökan. Nedan listar vi tre kriterier som bör ingå utifrån de behov vi identifierat i vår utvärdering.

- Redogörelse för vilken uppföljning som verksamheten planerar genomföra.
- Redogörelse för arbetssätt och metoder, gärna med hänvisning till evidens på området.
- Redogörelse för en verksamhetslogik som beskriver förväntade resultat och effekter för verksamheten och målgruppen. CVE kan med fördel ta fram en mall som förenklar arbetet.

Vi är av förståelsen att det skulle underlätta för CVE vid behov av prioritering mellan verksamheter i bidragsgivningen. Det ökar även transparensen i bidragsgivningen, varför vissa verksamheter erhåller bidrag och andra inte. Därtill kan CVE, genom tydligare krav på redogörelse och uppföljning, bidra till ökad effektivisering av verksamheterna och jämförelse mellan verksamheterna.

En utökad dokumentation och uppföljning kan utgöra ett stöd för avhopparverksamheter

I vår utvärdering konstaterar vi att Exits brist på uppföljning försvårar möjligheterna att dels synliggöra, dels bedöma resultat och effekter av verksamheten. Nedan listar vi först det vi ser är nödvändigt för avhopparverksamheter att följa upp, följt av vilka mervärden det skapar för avhopparverksamheterna.

Vi föreslår att avhopparverksamheter följer upp och dokumenterar:

- Karaktäristika på de individer som får stöd av verksamheten, t ex kön, ålder, om de erhåller annat typ av stöd från annan aktör etc.
- Vilka aktiviteter individerna tar del av
- Omfattningen och intensiteten på stödet, dvs. när de skrevs in respektive ut och hur mycket stöd de får
- Stegförflyttningen individerna i verksamheten tar mot avradikalisering

Vi vill tillägga att utträdesprocessen ofta tar lång tid och att CVE därför inte bör ha för höga förväntningar på antal personer som skrivs in och ut ur avhopparverksamheter. Men den informationen, kombinerat med annan uppföljning, gör det enklare att synliggöra verksamhetens resultat.

Utöver att dokumentera tidigare nämnda data rekommenderar Ramboll att avhopparverksamheter tar stöd i att följa upp och utvärdera sin verksamhet med en verksamhetslogik.¹⁷

Vi ser framför allt fyra mervärden av uppföljning, som utgår från Exits verksamhet men även går att tillskriva andra avhopparverksamheter.

1. Uppföljning skapar överblick och transparens. Genom att systematisera uppföljning kan såväl CVE som verksamheter som Exit lättare få en överblick av verksamheten. Bättre insyn över vilka aktiviteter som genomförs, samt förståelse för vilka resultat det leder till, möjliggör även jämförelse av arbetsätt och/eller resultat med andra liknande verksamheter.

2. Uppföljning kan bidra till lärande och effektivisering. Personalen på Exit har mycket kunskap om vad som är verksamt, vad avhoppare har för behov i olika delar av avradikaliseringsprocessen och vilket typ av stöd som är lämpligt när. Däremot saknas systematisk dokumentation av karaktäristika på de individer som får stöd av verksamheten, tillsammans med dokumentation av vilka aktiviteter och intensiteten i stödet de tagit del av och information om vilka steg individen tar i processen för "avradikalisering". Den typen av information är av stor användning för såväl CVE som för personalen själva. Framför allt bidrar det till ett lärande som ger underlag för effektivisering av verksamheten, samt som är värdefullt som erfarenhetsdelning till andra verksamheter och aktörer som möter individerna.

3. Uppföljning skapar underlag för prioritering. Vår samhällsekonomiska konsekvensanalys visar att kostnaderna för samhället, för en person som är medlem i en extrem rörelse, kan bli väldigt höga. Värdet av att avradikalisera och säkerställa att individen inte går tillbaka till rörelsen är därmed av högsta vikt. För närvarande saknas systematiserad information ifrån Exits verksamhet om vad som krävs för att säkerställa avradikalisering. Bedömningen görs, men dokumenteras inte. Ett uppföljningssystem kan agera kunskapsunderlag som kan vara vägledande för personalen

¹⁷ En verksamhetslogik kan även kallas för effektlogik eller förändringsteori. En verksamhetslogik beskriver verksamhetens aktiviteter, utfall och förväntade resultat och effekter. Det är ett verktyg för att arbeta resultatbaserat, dvs följa upp och utvärdera insatser i verksamheten för att lära av dem.

i händelse att verksamheten behöver göra prioriteringar om huruvida stöd ska fortsätta ges till en person som erhållit stöd under en flerårsperiod, eller om det går att avsluta eller dra ned på stödet i syfte att frigöra resurser för att stötta fler.

4 Uppföljning styr mot förväntade resultat och effekter. Vi rekommenderar att avhopparverksamheter tar fram en verksamhetslogik som illustrerar vilket typ av stöd verksamheten erbjuder och vilka resultat och effekter det förväntas leda till. En verksamhetslogik kan med fördel användas som ett levande dokument som verksamheten kan följa upp och utvärdera sina aktiviteter och resultat mot, för att säkerställa att verksamheten arbetar ändamålsenligt.¹⁸ Ett sätt att göra det är att använda enkäter vid in-och utskrivning, samt under tiden som en person får stöd.

---

¹⁸ I RAN (2020) "Peer and Self Review Manual For Exit Work" rekommenderar författarna exitverksamheter att använda sig av en verksamhetslogik i syfte att följa upp vad som fungerar bra i verksamheten och vad som kan utvecklas.

BILAGA 1 METOD

Utvärderingen tar sin utgångspunkt i en teoribaserad ansats. Teoribaserad utvärdering är en aggregerad strategi, som systematiskt försöker jämföra underliggande antaganden om hur en intervention är tänkt att fungera med befintlig kunskap om hur den faktiskt fungerar. Teoribaserad utvärdering är i internationell utvärderingslitteratur den mest erkända ansatsen och förespråkas av EU-kommissionen, OECD och Världsbanken.

I efterföljande avsnitt kommer de valda metoderna att beskrivas närmare.

INTERVJUER

Ramboll har genomfört intervjuer med olika funktioner i syfte att få en förståelse för verksamheten och få en beskrivning av de resultat och effekter som verksamheten skapat.

Intervjuer med anhöriga och klienter

Ramboll har intervjuat såväl anhöriga (6 st) som klienter (6 st) som tagit del av Exits stöd. Syftet med intervjuerna har varit att få en förståelse för vilket typ av stöd de erhållit, hur de upplevt stödet, vilka resultat stödet har skapat och om de har förslag på utveckling för Exits verksamhet.

Intervjuer med personal på Exit

Ramboll har intervjuat verksamhetschef, verksamhetsansvarig och administrativt ansvarig på Exit. Vi har även intervjuat klientcoacher och anhörigterapeuter. Totalt har sex personer intervjuats. Syftet med intervjuerna har varit att få en förståelse för Exits verksamhet – hur exit arbetar med stöden som erbjuds, hur arbetssättet har utformats och vilken typ av uppföljning som bedrivs.

Intervjuer med forskare

Ramboll har genomfört intervjuer med två forskare inom området för våldsbejakande extremism. Syftet med intervjuerna var att få en ökad förståelse för hur exitverksamheter bör bedrivs, enligt forskningen, för att nå resultat. Vidare eftersökte vi forskarnas förslag på forskning och rapporter att ta del av.

FORSKNINGSÖVERSIKT

Ramboll har genomfört en mindre forskningsöversikt om exitverksamheter i syfte att kunna bedöma Exits verksamhet. Forskningsöversikten har tagits fram genom att söka på google scholar, studera tidigare utvärderingar som har genomförts av Exit samt genom tips på forskning från intervjuade forskare, CVE och Exit.

STATISTIK UTIFRÅN EXITS EGNA UPPFÖLJNING

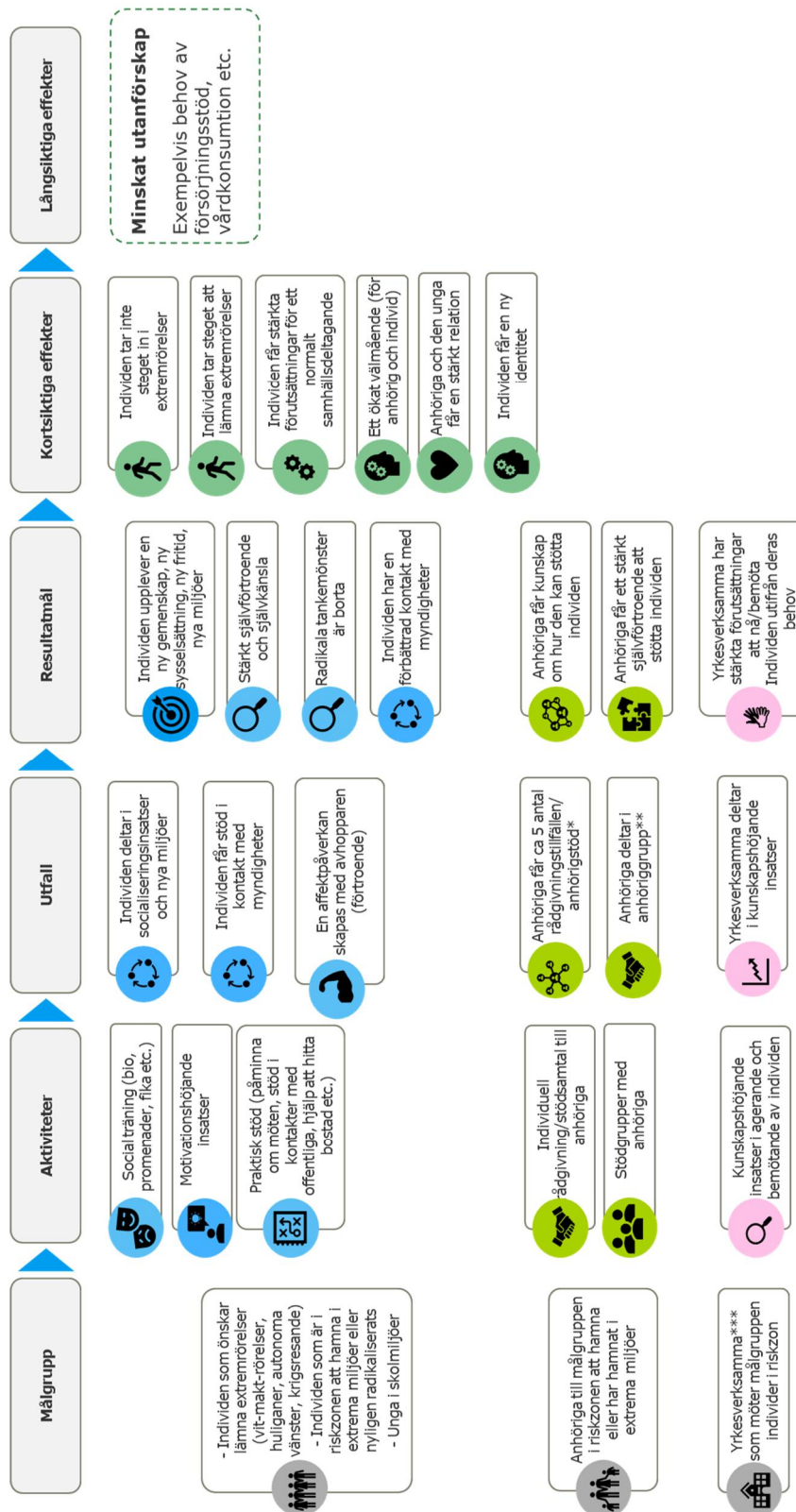
Ramboll har tagit del av Exits egna uppföljning som innehåller en kort beskrivning över de anhöriga och klienter som befinner sig i verksamheten år 2020 och när de skrevs in.

BRISTER I UPPFÖLJNING OCH PÅVERKAN PÅ UTVÄRDERING

Det finns vissa brister i Rambolls bedömning av måluppfyllelse då det saknas statistik över progressionen för anhöriga och klienter. Vår bedömning bygger på tillgänglig statistik men även intervjuer med klienter, anhöriga och personal på Exit. Vi har pratat med 6 klienter vilket är en betydande del av de som erhåller stöd från Exit årligen (ca 15 st) kan därmed säga en hel del om stödet. Men vi kommer inte ifrån att det inte ger en helhetsbild av vad stödet har gett samtliga som tagit del av Exits verksamhet. För detta hade Exit inte bara behövt följa upp antal personer som ingår i verksamheten utan även göra en kvalitativ bedömning över de olika steg som både anhöriga och klienter tar under den tiden som stödet erhålls samt efter.

FRAMTAGANDE AV VERKSAMHETSLOGIK

Rambolls utvärdering inleddes med framtagandet av en verksamhetslogik för Exits verksamhet. Effektlagiken togs fram i samverkan med personal på Exit. Syftet med verksamhetslogiken var att möjliggöra en utvärdering av Exits verksamhet utefter förväntade resultat och effekter.

BILAGA 2 FORSKNINGSÖVERSIKT OM VÅLDSBEJAKANDE EXTREMISM

I syfte att kunna bedöma hur väl Exits verksamhet är utformad har Ramboll gjort en mindre forskningsöversikt om våldsbejakande extremism med fokus på avhopparverksamhet och intervjuat två forskare. I detta kapitel ger vi en kort introduktion till forskning om våldsbejakande extremism – vad det är som sker när en individ går in eller ut ur en verksamhet och vad som har visat sig vara verksamt stöd för dessa individer.

Det är viktigt att skilja på avhopp och avradikalisering när man talar om våldsbejakande extremism

Forskare gör skillnad på avhopp och avradikalisering inom våldsbejakande extremism. Med avhopp menas att en individ fysiskt lämnar en våldsbejakande extremistisk miljö men inte nödvändigtvis de radikala åsikterna. Med avradikalisering menas istället en total förändring av den radikala individens världsbild. Avradikalisering innebär att individen både lämnar miljön och sina ideologiska övertygelser såsom tankar, normer, åtaganden och attityder som den extrema miljön förespråkar. Det innebär även att individen påbörjar processen med att komma tillbaka till det "vanliga" samhället och hittar en egen identitet.¹⁹ Med det sagt är avradikalisering en omfattande process som kan ta tid och se olika ut. Processen är viktig då en individ som har kvar radikala åsikter har större sannolikhet att återgå till miljön eller vända sig till liknande miljöer trots tidigare avhopp.²⁰

Vad är det som sker när en individ går in eller ut ur en våldsbejakande extremistmiljö?

Liksom när individer träder in i extremistiska miljöer träder de ut ur miljöerna på en mängd olika sätt och med varierande resurser. En av de mest framträdande faktorerna för en individs utträde är olika former av desillusionering vilket i korthet betyder olika former av besvikelse. Det kan vara besvikelse på miljöns uteblivna politiska framgång, ideologiska övertygelse, miljöns strategi och taktiker, dess brukande av våld eller besvikelse på miljöns gemenskap, ledare eller övriga medlemmar.²¹ Desillusionering är en subjektiv faktor i utträdesprocessen och kan beskrivas som en drivkraft som får individen att vilja lämna miljön (push-factor).²²

Faktorer som ofta beskrivs som dragkrafter (pull-factors) är sociala faktorer som är förankrade i individens relation till omvärlden. Sociala faktorer kan vara individers relationer utanför miljön såsom vänner, släkt, partner med de kan också vara praktiska faktorer såsom arbete, bostad, körkort, studier osv. Det är värt att poängtera att en ny partner eller ett nytt arbete inte i sig gör att individen lämnar miljön utan snarare attraherar individen till ett alternativ utanför den extrema miljön. En framgångsrik utträdesprocess består ofta av att de subjektiva och de sociala förändringsprocesserna lyckas "kroka i" varandra.²³

Förutom driv-och dragkrafter kan en plötslig händelse eller en sk. "fateful moment" få en individ att tvivla på sitt engagemang i miljön. Händelsen kan te sig olika från person till person men de sker ofta efter desillusionering. Den plötsliga händelsen kan vara att någon nära går bort, att en relation tar slut, att individen blir sviken av kamrater i rörelsen eller utsatt för grovt våld. Händelsen ger individen en plötslig inblick och kan bli en vändpunkt för individen och en motivation till förändring.²⁴

¹⁹ Mattsson & Johansson 2020

²⁰ Bubolz and Simi 2015

²¹ Carlsson 2016

²² Noricks 2009

²³ Carlsson 2016

²⁴ Mattsson & Johansson 2020

FÖRE DETTA MEDLEMMAR KAN FÖRHINDRA RADIKALISERING, MOTIVERA AVHOPP OCH MOTVERKA ÅTERFALL

Före detta medlemmar i våldsbejakande extrema grupper har visat sig spela en stor roll i att förhindra radikaliseringsprocesser, motivera avhopp och motverka återfall²⁵. Anledningen är deras erfarenhet. Erfarenhet från en radikal period och en avhopsprocess är av stor betydelse för det stöd som kan ges till den nuvarande medlemmen. Den f.d. medlemmen representerar även möjligheten till ett liv och en identitet utanför miljön. Det är viktigt att den f.d. medlemmen har " trovärdig " erfarenhet dvs. varit aktiv i sitt medlemskap. Det är även viktigt att den f.d. medlemmen inte är ensam i processen utan har stöd från andra intressenter som är villiga att hjälpa den f.d. medlemmen stötta den nuvarande.²⁶

Hur kan avhoppverksamheter stödja en individ som vill hoppa av en extremistisk miljö?

Det är svårt att säga vilka insatser som krävs för att en individ ska få hjälp i processen att lämna våldsbejakande extrema miljöer. Olika individer träder in och ur våldsbejakande extrema miljöer med olika resurser och behov och det är därför svårt att göra generella uttalanden om vad som är framgångsrikt och inte.²⁷

Centralt i forskning om utträdesprocessen är att individen känner någon form av desillusion gentemot miljön, dess ledare, gruppmedlemmar, ideologi eller åtaganden. Det betyder dock inte att insatser bör frammana desillusion. Att ifrågasätta den våldsbejakande extrema miljön kan riskera att få motsatt effekt och förstärka individens anknytning till miljön. Insatser som ifrågasätter en radikal individs världsbild kan istället vara tänkbart när individen redan tvivlar på eller är osäker på miljön (dvs, dess ideologi, ledarskap, sociala egenskaper etc.) eller externa faktorer (såsom familjeliv, arbete etc.).²⁸

Praktiska faktorer som arbete, bostad och möjligheten för skydd från eventuella hot kan förenkla för en individ som vill lämna en extrem miljö. Det kan också möjliggöra att en individ som hoppat av en extrem miljö lättare kommer in i det övriga samhället.²⁹

Att lämna miljön är som att lämna en familj, en tillhörighet och en identitet. Om avhopparen inte känner sig delaktig i en social grupp är det ofta vanligare att de faller tillbaka till den grupp där de känner tillhörighet dvs. den extrema miljön. Det sociala nätverket dvs. relationer till föräldrar, syskon, kamrater, partners och andra utanför miljön är därför avgörande för ett varaktigt utträde.³⁰

Miljön och dess värderingar är även, i de flesta fall, nära förknippade med individens identitet. Därför behöver en person som vill lämna miljön hitta sin egen identitet i en annan del av samhället. Ofta är denna process lättare om individen får stöd av någon som personen kan identifiera sig med.³¹

Våldsbejakande extrema miljöer är påfrestande på individers mentala hälsa. Att befinna sig i extrema miljöer påverkar den psykiska hälsan och många upplever ångest, depression, trauman, paranoia, utbrändhet och psykiska-och emotionell nedbrytning. Att hantera den extrema miljöns psykiska påfrestning kan vara svårt för individen och en anledning till att de söker hjälp eller känner att de vill lämna miljön. Även efter utträde kan individer uppleva isolation, ensamhet och ångest. Individen kan även uppleva skuld känslor över saker som

---

²⁵Mattsson & Johansson 2020

²⁶ Scrivents et al 2019

²⁷ Carlsson 2016

²⁸ Carlsson 2016; Mattsson & Johansson 2020; Barrelle 2015

²⁹ Socialstyrelsen 2018a; Carlsson 2016

³⁰ Carlsson 2019

³¹ Barrelle 2015; Norick 2009

hämt under tiden de varit verksamma. En avhoppare såväl som en aktiv medlem kan därför behöva psykologiskt stöd.³²

UTTRÄDESPROCESSEN KAN BESKRIVAS SOM EN PERSONLIGHETSTRANSFORMATION

Barrelle (2015) har tagit fram ett ramverk som förklarar utträdesprocessen ur en extrem miljö som en personlighetstransformation i fem steg. Ramverket kan ge en förståelse för vilket stöd en individ kan behöva i processen att lämna den extrema miljön och återgå till samhället och därmed ta steg i riktningen mot total avradikalisering.

- Sociala relationer: desillusionering gentemot ledare och/eller gruppmedlemmar samt stöd från utomstående relationer är vanliga anledningar till att individer lämnar den extrema miljön
- Hantera: att befinna sig i extrema miljöer påverkar den psykiska ohälsan och många upplever ångest, depression, trauman, paranoia, utbrändhet och psykiska- och emotionell nedbrytning. Att hantera den extrema miljöns psykiska påfrestning kan vara svårt för individen och en anledning till att de söker hjälp
- Identitet: den extrema miljön och dess värderingar har i de flesta fall varit nära förknippade med individens identitet. Individen som vill lämna den extrema miljön behöver därför söka efter sin egen identitet i en annan del av samhället. Ofta blir denna process lättare om individen får stöd av någon som personen kan identifiera sig med. När individen söker en ny identitet minskar ofta engagemanget i den extrema gruppen.
- Ideologi: individen upplever desillusion av de radikala idéerna, även om individen inte avradikaliseras helt från ideologin kan personen vara mer öppen för nya perspektiv. Individer med en mer pluralistisk attityd har ofta lättare att återinföras till det "vanliga" samhället.
- Handling: individen hoppar av rörelsen och slutar generellt sätt att bruka våld.

Vad är viktigt att tänka på när man utformar ett Exit-program

Det finns inte ett sätt att organisera ett exitprogram utan det måste vara anpassat utefter kontext. Det är därför viktigt att poängtera att det inte går att föra över en programmodell från ett land till ett annat. Praktiska riktlinjer för ett exitprogram:

- Ha en tydlig målgrupp gällande ideologisk inriktning, ålder, organisation, och position i organisationen - är exitprogrammet utformat för ledare eller medlemmar?
- Definiera programmets mål. Avradikalisering eller avhopp? Eftersom avradikalisering innebär en förändring av en individs tanke sätt kan det vara svårare för ett program att åstadkomma i jämförelse med avhopp.
- Möjliggöra kommunikering av förändringen som programmet åstadkommer. Vad besår förändringen av? Hur ska den mätas?
- Definiera hur potentiella klienter kommer i kontakt med programmet.
- Var transparent i programmets organisering och dess begränsningar. Exempelvis om programmet samarbetar med andra statliga institutioner såsom polis och socialtjänst m.m. Vad är programmet begränsat till och vad ska andra samhällsaktörer göra.

Exitarbeten eller avhopparverksamheter handlar om tillit vilket innebär att det är viktigt att klienterna känner tillit och förtroende till programmets organisering och personal. Det bör även finnas en respekt för individens integritet. Personalen måste ha goda kommunikativa egenskaper och erfarenhet att arbeta med avhoppare eller liknande klienter. Före detta radikaliserade kan vara en värdefull resurs i exitprogram. Avradikalisering kan vara svårt att åstadkomma på en ideologisk nivå och det är därför lättare för exitprogram att fokusera mer på att hjälpa individen tillbaka till ett samhälle och en identitet utanför den

---

³² Barrelle 2015; Bubolz & Simi 2015

extrema miljön. Det kan göras genom att hjälpa till i processen med att skaffa arbete, bostad, socialt nätverk, skyddad identitet etc.³³

FORSKNING INOM VÅLDSBEJAKANDE EXTREMISM BEHÖVER FÖLJAS UPP

Radicalisation awareness network (RAN) har tagit fram en guide - "Peer and Self Review Manual for Exit Work".³⁴ Guiden syftar till att vara ett stöd för att utveckla arbetet med avhopparverksamheter och utvärdera resultat och effekter av arbetet.

Författarna beskriver hur empirisk forskning av effekter och kvalitet av avhopparverksamheter är begränsat. Det saknas internationella riktlinjer och definitioner inom fältet vilket ytterligare försvårar möjlighet att jämföra olika avhopparverksamheter. Författarna förklarar vidare att dessa utmaningar har resulterat i att det praktiskt taget inte finns några jämförande studier inom området.

RAN har mot bakgrund av detta utformat en guide riktad till avhopparverksamheter att själva följa upp sin verksamhet. Guiden är utformad utifrån forskning och syftar till att få avhopparverksamheter att följa upp och utveckla sin verksamhet på ett strukturerat sätt. I guiden finns ett frågeformulär som är utformat utifrån hur avhopparverksamheter bör följa upp sitt arbete. I frågeformuläret får personalen/utvärderarna skatta huruvida verksamheten bedriver sin uppföljning i enlighet med guiden. Resultatet av frågeformuläret är sedan tänkt att ge implikationer på vad som fungerar bra i verksamheten och vad som kan utvecklas.

---

³³ RAN 2019. Practical guidelines. Mangement of exit programmes

³⁴ RAN 2020. Peer and Self Review Manual for Exit Work.

BILAGA 3 METOD FÖR SAMHÄLLESKONOMISKA BERÄKNINGAR

Nedan ges en presentation av vår metod för den samhällsekonomiska konsekvensanalysen. Härtill hör samtliga antaganden och avvägningar i den samhällsekonomiska konsekvensanalysen. I slutet presenteras resultaten från analysen i detalj. Därefter följer några exempel på hur modellen kan användas för att få en förståelse för hur olika antaganden påverkar slutsatserna för analysen.

Principer för modellen

Vår ambition har varit att utifrån tidigare studier ta fram en beräkningsmodell som tar i beaktande de direkta och indirekta kostnaderna som ett liv i en våldsbejakande extrem rörelse kan innebära för samhället, med betoning på de kostnader som uppstår relativt nära i tiden, för att säkerställa en modell som är jämförbar med Exits årliga budget. Vi har även haft som ambition att illustrera känsligheten i att räkna på den här typen av kostnader, det vill säga hur känsliga kostnadsmodellen är för vilka antaganden som ligger till grund för den. Som illustreras i modellen är exempelvis kostnaderna för en misshandel kraftigt beroende av grundläggande antaganden vad gäller de fysiska skador som åsamkas offret, samt de konsekvenser som misshandeln har för gärningspersonen. Därmed har vi haft som utgångspunkt att ta fram ett spann inom vilket Exits målgrupper kan tänkas befinna sig.

Tidigare studier

Nedan presenterar vi tidigare studier som genomförts på området.

ANDRA STUDIER SOM BERÄKNAR KOSTNADERNA AV VÅLDSBEJAKANDE EXTREMISM

I rapporten "Vänd dem inte ryggen"³⁵ kartlägger författarna grundligt de samhällsekonomiska kostnaderna för ett antal livsförlopp för medlemmar i vit makt-rörelsen, organiserad brottlighet och fotbollshuliganism. Livsförloppen baseras på underlag från intervjuer med personer som varit delaktiga i rörelserna och personer som arbetar med frågorna. Studien ger en heltäckande bild av vilka typer av kostnader som uppstår som en konsekvens av att en individ är aktiv i en destruktiv subkultur och särskilt för en individ som är medlem i en vit makt-rörelse. Kostnaderna som presenteras är såväl kostnader på kort sikt som är behäftade med enskilda händelser, samt långsiktiga direkta och indirekta kostnader under längre livsförlopp. I rapporten kommer författarna fram till att de samhällsekonomiska kostnaderna för 15 års medlemskap av en djupt involverad vit makt-aktivist med hög våldsbenägenhet är cirka 30 miljoner kronor. Av de utgör 10 Mkr produktionsförluster, till följd av exempelvis kostnader för offer som misshandlats av personen. Författarna räknar även på kostnaderna för en misshandel ur ett långsiktigt perspektiv och finner att en sådan kan kosta samhället mellan 5 till 6 Mkr. Mkr. Kostnadsmodellen som presenteras i "Vänd dem inte ryggen" utgör underlag för våra beräkningar. Vi jämför löpande våra resultat med Vänd dem inte ryggen, men har inte lyckats få en fullständig bild av hur de har räknat för alla kostnadsposter.

Vi har även utgått ifrån Nationellt centrum för kvinnofrids rapport "Kostnaden för våld mot kvinnor", som är en samhällsekonomisk analys av kostnaderna för våld mot kvinnor. Slutligen har även Socialstyrelsens handbok "Vägledning för att uppskatta kostnaden av insatser efter våld" varit vägledande i de kostnadsposter som är relevanta för vår analys.

FÖREKOMSTEN AV VÅLD OCH BROTTSLIGHET

³⁵ Lundmark-Nilsson, Eva & Nilsson, Ingvar (2012). *Vänd dem inte ryggen: socioekonomisk analys av destruktiva subkulturer*. Stockholm: Fryshuset

I rapporten "Våldsbejakande extremism och organiserad brottslighet i Sverige" beskrivs den antagonistiska miljön, alltså organiserad brottslighet och våldsbejakande extremismmiljöer i Sverige, utifrån en databas som konstruerats med information från ett antal myndigheter³⁶, samt ifrån intervjuer med medlemmar och personer som möter individer som är medlemmar i extrema rörelser. Databasen innehåller information om totalt 15 244 individer som förekommer i Polismyndighetens uppgiftssamlingar. I registret inbegrips individer som tillhör grupper som kategoriseras enligt följande: våldsbejakande extremism, fotbollsfirmer, medlemmar i olika typer av kriminella gäng, brottsliga aktörer utan gruppstillhörighet i social utsatta områden och andra individer i den organiserade brottsligheten. Här ingår även uppgifter från Säkerhetspolisen över aktiva individer inom de tre våldsbejakande extremistmiljöerna och som de senaste åren kunnat knytas till händelser som varit aktuella i myndighetens uppföljning av misstänkt ideologiskt motiverad brottslighet. Säkerhetspolisens uppgifter omfattar den islamistiska miljön, vit makt-miljön och den autonoma miljön.

Utöver information om socioekonomiska karaktäristika såsom utbildningsnivå, förekomst av psykisk funktionsnedsättning och biståndsbedömda insatser från socialtjänsten ingår även information om antal individer i studiepopulationen som har varit misstänka för brott under perioden 1995–2016.

Vi har använt information ifrån rapporten för att göra uppskattningar av hur brottsaktiva typindivider i extrema rörelser är. En viktig poäng är att all polisbaserade data inkluderar de individer som är mer brottsaktiva, vilket innebär att miljöernas faktiska storlek är större än de som förekommer i databasen. Det innebär därför att andelen brottsmisstänkta i gruppen sjunker om man tar alla individer i beaktande.

FÖREKOMSTEN AV DEMONSTATIONER

För att göra en uppskattning av antalet demonstrationer som en individ från en extrem rörelse deltar i har vi använt oss av Expos senaste sammanställning av aktiviteter i vit makt-miljön. Undersökningen sammanställer antalet organisationer som genomfört aktiviteter, antalet aktiviteter som genomförts per år, geografisk spridning och form av aktiviteter. Uppgifterna bygger på organisationernas egen rapportering på deras respektive sajter och sociala medier, men också på research av Expo. Vi utgår ifrån antalet demonstrationer som organiserades under året som ligger till grund för Expos senaste mätning, 2018, i Stockholm.

Om vårt jämförelsescenario

För att uppskatta samhällskostnaderna av att en individ är medlem i en våldsbejakande extrem rörelse behöver personens aktiviteter jämföras med ett annat scenario. Detta scenario kallas för ett kontrafaktiskt scenario, det vill säga det scenario som teoretiskt sett utspelar sig när individens liv skiljer sig ifrån det faktiska.

I vårt scenario beräknar vi de samhällsekonomiska kostnaderna av ett år i en våldsbejakande extrem rörelse i förhållande till ett jämförelsescenario där individen inte hade varit medlem i en sådan rörelse. De kostnader som inkluderas rör därmed endast det som kan kopplas direkt till aktiviteter i den extrema rörelsen.

Man kan tänka sig att sämre psykisk hälsa, ökad alkoholkonsumtion och ökad skolfrånvaro är potentiella konsekvenser av ett medlemskap i en extrem rörelse. Sådana konsekvenser kan innebära kostnader för samhället på kort sikt, såsom ökat behov av elevhälsa, sjukdomar eller olyckor kopplade till alkoholkonsumtion, eller svårigheter att nå målsättningar i skolan. På längre sikt kan det påverka exempelvis individens fysiska och

³⁶ Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, Brottsförebyggande rådet, Statistiska Centralbyrån, Socialstyrelsen, Bolagsverket, Rättsmedicinalverket samt kommunala förtroendemannaregister

psykiska hälsa och förutsättningar att etablera sig på arbetsmarknaden, vilket driver framtida kostnader för samhällets skyddsåtgärder såsom ekonomiskt bistånd eller arbetsmarknadsinsatser.

Svårigheter behäftade med att inkludera kostnaderna för ett sådant scenario att vi inte med säkerhet kan avgöra vad som hade hänt med personen om inte den extrema rörelse som personer blir medlem i hade existerat. Med andra ord finns det svårigheter att etablera i vilken riktning kausaliteten går – har personen problem för att den är medlem i en extrem rörelse, eller att den är med i en rörelse på grund av sin problematik?

För att säkerställa validiteten har vi därför valt att exkludera den typen av kostnader från analysen och fokuserat på de kostnader som direkt följer av att personen är medlem i en våldsbejakande extrem rörelse.

Den enda typ av kostnad vi inkluderar i analysen som inte är kopplad till en aktiv handling från en medlem är kostnaden för ekonomiskt bistånd. Valet att inkludera kostnadsposten beror på att det i intervjuer och granskning av Exits verksamhet framkommit att de individer som söker hjälp av Exit många gånger har problem att etablera sig på arbetsmarknaden på grund av sitt förflutna och att Exit ger konkret stöd för personerna att exempelvis skriva CV och i kontakten med arbetsgivare. Därmed är det plausibelt att anta att Exit kan ha en påverkan på individens sannolikhet att få ett jobb.

VI RÄKNAR INTE I PÅ INTANGIBLA KOSTNADER

Kostnader i en samhällsekonomisk analys kan delas in i tre kategorier: direkta, indirekta och intangibla. Direkta kostnader är kostnader som kan härledas direkt till en händelse, såsom kostnader inom hälso- och sjukvården för vård av offret av en misshandel. I kategorin ingår också kostnader som uppstår när personer är sjuka eller arbetslösa och tar emot exempelvis sjukpenning eller försörjningsstöd, så kallade transfereringar. De indirekta kostnaderna omfattar i huvudsak alternativkostnaden för den tid en individ förlorar på grund av sjuklighet, eller den produktion som samhället går miste om när en person sitter i fängelse.

Den tredje kategorin, intangibla kostnader, innebär kostnader som är ogripbara eller icke-monetära konsekvenser såsom inverkan på människors livskvalitet eller upplevda nytta. Ett exempel på en sådan kostnad skulle kunna vara förlorade kvalitetsjusterade levnadsår (QALYS) till följd av medverkan i en extrem rörelse. Samtidigt framkommer i intervjuer att individer som deltagit i extrema rörelser upplevt en känsla av gemenskap genom att delta i en rörelse. Därför kan man även anta att nyttan för den enskilda individen kan vara netto positiv. Vi har inte räknat med de intangibla kostnaderna i den här analysen.

Kostnadsposter – så här har vi räknat

När det gäller att beräkningarna har vi valt att räkna i underkant för att inte riskera att överskatta kostnaderna. Vi har exempelvis exkluderat vissa kostnadsposter om det funnits risk för dubbelräkning samt valt de lägre alternativen när våra källor redovisat olika kostnader för samma vård.

MISSHANDEL

Nedan dessa presenteras de antaganden och beräkningar vi gjort för kostnader kopplade till misshandelsbrott.

Vårdkedja för misshandelsrelaterade skador

För att kunna beräkna vårdrelaterade kostnader kopplat till misshandel är det först nödvändigt att uppskatta vilka typer av skador som kan uppkomma samt vilken och hur mycket eftervård dessa kräver. Skador och eventuella kvarstående men varierar mycket från patient till patient. De skador och vårdkedjor som presenteras i denna bilaga ska därför

inte ses som representativa utan är framtagna för att kunna uppskatta rimliga kostnader. De olika scenarier som presenteras baseras på Socialstyrelsens vägledning för att beräkna samhällskostnader kopplade till våld i nära relationer³⁷ samt på samtal och mailkontakt med experter³⁸. Scenarierna utgår från brotten misshandel respektive grov misshandel och hjärnskador av olika svårighetsgrad.

Frakturer förekommer ofta bland misshandelsoffer

Vid alla typer av misshandel är det vanligt med blåmärken och ibland ytliga sår. Såren kan komma av att man har ramlat och skrapat sig på marken eller blivit knivskuren vid grövre brott. Blåmärkena och de ytliga sårskadorna uppkommer till följd av slag, sparkar eller fall mot marken eller något hårt föremål. Vid misshandel kan det förekomma olika typer av frakturer på ansiktsbenen, ex käke, näsa osv. Det kan också vara frakturer i underarmarna. Vid grov misshandel är det ofta fler skador per patient och skadorna är ofta allvarigare så som inre blödningar i organen och skallfrakturer (pga. grövre våld mot huvudet). De som utsatts för grov misshandel får ofta ligga kvar på sjukhuset.³⁹

Patienter med lätt traumatisk hjärnskada kan behöva KBT

I vissa fall kan också hjärnskador av olika svårighetsgrad uppkomma till följd av en misshandel. Det är dock viktigt att komma ihåg att den övervägande majoriteten av hjärnskador inte är misshandelsrelaterade utan uppkommer till följd av fallolyckor bland äldre och barn samt trafikolyckor bland vuxna. För personer med lätt traumatisk hjärnskada (även kallat hjärnskakning) kan kognitiv beteendeterapi (KBT) vara en form av behandling och majoriteten av patienterna kan gå tillbaka till arbetet. Om skadan är okomplicerad kan det räcka med ett besök på akuten samt ett uppföljningsbesök på vårdcentral. Är skadan mer komplicerad och patienten har kvarstående besvär kan det istället behövas cirka fem uppföljningsbesök på vårdcentral och två veckors öppenvårdsrehabilitering.⁴⁰ Det är dock viktigt att påpeka att många av de som får en lätt hjärnskada troligtvis inte söker vård.⁴¹

Medelsvår och svår traumatisk hjärnskada kräver mycket eftervård

Personer med svår och till viss del medelsvår traumatisk hjärnskada får ta del av många olika medicinska åtgärder som ineliggande patienter. Senare kan de också behöva behandling av kognitiva, emotionella och beteendemässiga störningar. En patient med medelsvår traumatisk hjärnskada kan tänkas behöva en veckas vårdtid på intensivvårdsavdelning (IVA), följt av en månads ineliggande rehabilitering på avdelning och slutligen cirka 30 besök i öppenvården under ett år. För patienter med svår traumatisk hjärnskada kan det röra sig om tre veckor på IVA, tre månaders rehabilitering på avdelning och 75 besök i öppenvården under tre år. De med svår traumatisk hjärnskada kommer sällan tillbaka till arbetet, framför allt när det finns en blandning av kvarstående kognitiva och fysiska funktionsnedsättningar. De med medelsvår traumatisk hjärnskada har lättare för att komma tillbaka men sällan i exakt samma arbete (beroende på hur avancerat det var).

HÄNDELSEFÖRLOPP FÖR OFFRET OCH AVVÄGNINGAR VID BERÄKNINGAR

I detta avsnitt presenteras sex scenarier för hur händelseförloppet kan se ut för en person som misshandlats under det första året efter att brottet begåtts. Vissa händelser är gemensamma för dessa scenarier: offret antas få kroppsliga skador i form av ytliga sår och blåmärken, en fraktur i underarmen samt en utslagen tand och förs till akuten i ambulans där hen får vård. Detta följs av en sjukskrivning på minst två veckor. I alla scenarier

³⁷ Socialstyrelsen 2018b.

³⁸ Eva Rudd är ST-läkare på Rättsmedicinalverket och genomför bland annat kroppsundersökningar av offer som utsatts för exempelvis misshandel med syfte att dokumentera skadorna. Jan Lexell är överläkare samt professor vid Lunds universitet och specialist på vård av patienter med traumatisk hjärnskada.

³⁹ Eva Rudd i telefonsamtal med Ramboll.

⁴⁰ Jan Lexell i mailkontakt med Ramboll.

⁴¹ Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) 2019, sida 17.

inkluderas också en rättsmedicinsk kroppsundersökning för att dokumentera skadorna. Med dessa händelser som grund har vi sedan lagt på ytterligare skador (främst hjärnskador av olika svårighetsgrad) som lett till mer akutvård, rehabilitering, längre sjukskrivning och ibland nedsatt arbetsförmåga.

För att beräkna vårdrelaterade kostnader har vi använt genomsnittliga styckkostnader per behandlingstillfälle för olika typer av skador. I de fall då patienten får ligga kvar på IVA och sedan rehabiliteras ineliggande på avdelning har vi istället använt genomsnittliga kostnader per vårddygn.⁴² Gällande sjukskrivning och indirekta kostnader i form av produktionsförluster har vi utgått från samma lön som för förövaren, det vill säga 23 000 kr brutto.⁴³ Anledningen till detta är att offret ofta har en bakgrund som liknar förövarens och vi vill inte riskera att överskatta kostnaderna genom att sätta en högre inkomst som är genomsnittlig för hela Sveriges befolkning. Vi antar dock att offret har ett jobb som inte är speciellt fysiskt krävande och att hen därför kan gå tillbaka till arbetet relativt snabbt, även med en gipsad arm.

Scenario 1: Misshandel utan hjärnskada

Detta är troligtvis det vanligaste scenariot. Offret får kroppsliga skador i form av blåmärken och ytliga sår samt någon form av fraktur och tandskada. Hen förs till akuten i ambulans, får där kirurgiskvård för sårskador och frakturen samt en gipsskena och kan sedan åka hem samma dag. Tandskadan repareras senare av en specialisttandläkare. Offret behöver också enstaka besök för eftervård (exempelvis sjukgymnastik) av somatiska besvär relaterade till frakturen. I tabellen nedan presenteras ett hypotetiskt händelseförlopp med relaterade kostnader.

Scenario 2: Misshandel med lätt hjärnskada (hjärnskakning)

Även i detta scenario får offret kroppsliga skador i form av blåmärken och ytliga sår samt någon form av fraktur och tandskada, exempelvis en bruten underarm och en utslagen tand. Utöver detta utsätts hen också för någon form av våld mot huvudet som leder till en lätt hjärnskada (hjärnskakning) men dock inte resulterar i några fysiska skador på utsidan av huvudet. Offret förs till akuten i ambulans, får där kirurgiskvård för sårskador och frakturen samt en gipsskena och kan sedan åka hem samma dag. Senare besöker hen specialisttandläkare för att ersätta den utslagna tanden. Offret behöver enstaka besök för eftervård (exempelvis sjukgymnastik) av somatiska besvär relaterade till frakturen. Utöver detta behövs också två besök hos kurator för KBT och fem uppföljningsbesök på vårdcentral för de kvarstående kognitiva besvären som följt av hjärnskakningen. Vi antar att offret har ett arbete som inte är speciellt fysiskt krävande och att hen därför kan återgå till detta efter 2 veckor med sjuklön som betalas ut av arbetsgivaren.

Scenario 3: Grov misshandel utan hjärnskada

I detta scenario antas offret få allvarliga inre blödningar bland organen (ej i huvudet) utöver frakturen i underarmen och den utslagna tanden. Efter att ha förts till sjukhuset i ambulans får hen ligga kvar på IVA under två dygn till dess att läget är stabilt. Utöver specialisttandvård tillkommer ett par uppföljningsbesök i öppenvården och efter fyra veckor är offret tillbaka i heltidsarbete.

Scenario 4: Grov misshandel med medelsvår hjärnskada och 75 procents arbetskapacitet

Utöver fraktur och tandskada har vi i detta scenario inkluderat grövre våld mot huvudet som resulterar i en hjärnblödning och leder till en medelsvår hjärnskada som gör att offret måste vårdas en hel vecka på IVA. Förutom tandvård krävs här mer omfattande rehabilitering på avdelning där patienten får både kognitiv och somatisk vård under en

⁴² Kostnadsuppgifter har hämtats från Nilsson och Wadeskog 2011, sida 17; Socialstyrelsen 2018b; Intensivvårdsregistret 2019, sida 8; SKR 2020, nyckeltal för olika diagnosrelaterade grupper (DRG) 2019, innerfall (exkluderar ovanligt höga kostnader), DRG-koder: J55O, H65O, H83O, H65O, Y82Y samt Y77O.

⁴³ Kostnader har beräknats med hjälp av Försäkringskassan 2020a; Försäkringskassan 2020b.

månads tid. Efter detta följer 30 rehabiliteringsbesök (vi har valt KBT som rehabiliteringsmetod) i öppenvården under resten av året. Efter fem veckors heltidssjukskrivning börjar offret arbeta på 75 procent och får rehabiliteringspenning för 25 procent under resten av året (47 veckor).

Scenario 5: Grov misshandel med medelsvår hjärnskada och 50 procents arbetskapacitet

Detta scenario är i stort sett identiskt med föregående förutom avseende offrets arbetskapacitet efter rehabiliteringen. Istället för 75 procents kapacitet antar vi här att offret endast kan arbeta 50 procent under resten av året och därför får dubbelt så hög rehabiliteringspenning.

Scenario 6: Grov misshandel med svår hjärnskada

De fysiska skadorna är samma som för scenario fyra och fem men här leder hjärnblödningen till en svårare hjärnskada och offret måste därför vårdas på IVA under tre veckors tid. Därefter följer tolv veckors inläggande rehabilitering på avdelning. Patienten antas här behöva 75 uppföljande rehabiliteringsbesök (KBT) under tre års tid men vi har valt att bara räkna de 30 besök under det första året. Offrets kvarstående men är så pass omfattande att hen inte kan arbeta alls och får därför aktivitetsstöd på 100 procent under resten av året (37 veckor). Utöver detta behöver hen stöd att klara sig i vardagen och får därför 20 timmar personlig assistens i veckan från kommunen, vilket är lågt räknat. Det är också viktigt att komma ihåg att kostnaderna för vård och stöd inte upphör efter det första året utan troligtvis gäller livet ut.

Fängelsestraff för misshandel

Gällande kostnader⁴⁴ kopplat till förövaren utgår vi från att misshandeln kräver en polisutryckning som tar en timme och att personen får sitta häktad ett dygn. Detta är troligtvis lågt räknat. Utöver detta tillkommer också häktetransport samt genomsnittliga styckkostnader (alla typer av brott) för polisutredning, åklagarärende, brottsmål, försvarsadvokat och målsägarbiträde. Målsägarbiträdet är egentligen knutet till offret men vi kan valt att lägga den utgiften tillsammans med övriga domstolsrelaterade kostnader. Efter detta beror de slutgiltiga samhällliga kostnaderna till stor del på hur långt straffet är. Vi har utgått från att förövaren döms till i genomsnitt 122 dagar i fängelse för misshandel och 797 dagar för grov misshandel.⁴⁵ Den dömde sitter sedan i regel av två tredjedelar av strafftiden⁴⁶ vilket ger cirka 80 respektive 530 dygn på anstalt. Det bör dock noteras att straffet kan bli olika beroende på hur allvarlig en eventuell hjärnskada är. I de fall då offret får livslånga men kan misshandeln dessutom rubriceras som synnerligen grov vilket medför ett längre straff. För att inte riskera att överskatta kostnaderna av fängelsevistelsen har vi dock valt att begränsa denna del av beräkningarna till två scenerier – ett kortare för misshandel och ett längre för grov misshandel.

Scenario 1: Misshandel
80 dygn på anstalt

Scenario 2: Grov misshandel
530 dygn på anstalt

Vi presenterar de kostnader som uppstår fram till dess att förövaren avslutat sin fängelsevistelse i båda scenarier. För grov misshandel presenterar vi också ett räkneexempel som är begränsat till det första året, det vill säga 365 dygn på anstalt. Efter att förövaren avtjänat sitt straff kan dock ytterligare samhällliga kostnader uppstå som vi

⁴⁴ Kostnadsuppgifter har hämtats från Gustafsson 2017; Socialstyrelsen 2018b; Sveriges domstolar 2020, sida 147; Kriminalvården 2020a, sidor 111-113.

⁴⁵ Dessa uppgifter har Ramboll beställt från Kriminalvårdens statistiska support och gäller medelstrafftid bland nyintagna på anstalt 2019 (exklusive livstidsdömda), som ej påbörjat annan verkställighet inom Kriminalvården de senaste fem åren, i åldern 20-25 år.

⁴⁶ Kriminalvården 2020b, sida 54.

inte tagit med i beräkningarna. Dessa påverkas främst av hur svårt det är för individen att komma i egen försörjning. I beräkningarna har vi också tagit med produktionsförluster i form av förlorad inkomst (som också innebär förlorade skatteintäkter) under tiden då förövaren sitter i fängelse. Utifrån försiktighetsprincipen har vi valt att utgå från en genomsnittlig bruttolön för ett restaurangbiträde mellan 25 och 34 år i privat sektor som ligger på cirka 23 000 kr i månaden. Vissa fängelsekunder deltar dock i någon form av arbete på anstalten, så kallad arbetsdrift, för 13 kr per timme.⁴⁷ Värdet av arbetsdriften dras därför av från produktionsförlusterna. I genomsnitt var sysselsättningsgraden bland fängelsekunder 78 procent år 2017 och av den tiden utgjorde arbetsdriften cirka 36 procent. I de flesta fängelser är motsvarar full sysselsättning 30 timmars arbetsvecka.⁴⁸ Vi utgår därför från att en genomsnittlig fängelsekund arbetar cirka 8,4 timmar per vecka vilket motsvarar nästan 110 kronor.

Skadegörelsebrott

I beräkningarna har vi utgått från att typpersonerna begår något skadegörelsebrott vart eller vartannat år. Det har dock inte varit möjligt att uppskatta exempelvis administrativa kostnader för rättsväsendet kopplat till detta men det är också rimligt att anta att denna typ av brott inte utreds i så stor utsträckning och är svåra att lagföra så länge förövaren inte tas på bar gärning. Vi har därför begränsat oss till kostnader för klottersanering, även om skadegörelsen självklart också kan vara av grövre karaktär.

Demonstrationer

Vi utgår också från att vissa av våra typpersoner deltar i en eller två demonstrationer per år. Då denna typ av händelser kan leda till våldsamtet krävs polisnärvaro. För att beräkna kostnaden per individ har vi utgått från en demonstration med 100 deltagande extremister och en insats som kräver 40 poliser, fyra polishundar och en helikopter.

Kostnader för arbetslöshet

Vi har beräknat kostnaderna för arbetslöshet genom att beräkna kostnaden för försörjningsstöd samt bostadsbidrag under ett år.

Redovisning av kostnader

Kostnader	Aktör	Kostnad
Misshandel		53 500 kr-3 230 000 kr
Måttlig, ingen hjärnskada	 	53 500 kr
Måttlig, lätt hjärnskada	 	66 400 kr
Grov, ingen hjärnskada	 	175 000 kr
Grov, medelsvår hjärnskada	 	910 000 kr
Grov, svår hjärnskada	 	3 270 000 kr
Straffpåföljd		370 000 – 1 500 000 kr
Misshandel	 	370 000 kr
Grov misshandel	 	1 500 000 kr*
Demonstration, per person		4 200 kr
Skadegörelse		
Klottersanering		400 kr
Arbetslöshet/utanförskap		

⁴⁷ Kriminalvårdens hemsida: Arbete studier och behandling <https://www.kriminalvarden.se/for-domd-eller-haktad/domd-till-fangelse/arbete-studier-och-behandling/>

⁴⁸ Kriminalvården 2018, sidor 42-43.

Bidrag (försörjningsstöd bostadsbidrag)		144 000 kr
Produktivitetsförlust		276 000 kr
Typperson 1		637 000 – 4 795 000 kr
Best case		637 000 kr
Medel case		1 385 000 kr
Worst case		4 795 000 kr
Genomsnitt typperson 1		2 272 000 kr
Typperson 2		452 000 kr – 1 646 000 kr
Best case		452 000 kr
Medel case		781 000 kr
Worst case		1 646 000 kr
Genomsnitt typperson 2		960 000 kr
Typperson 3		4400 kr – 4700 kr
Best case		4 400 kr
Medel case		4 600 kr
Worst case		5 000 kr
Genomsnitt typperson 3		4 700 kr
Genomsnitt alla typpersoner per år		1 010 000 kr
Nödvändigt antal personer som lämnar per år, viktat (om 60% av individerna är typperson 3, 30 % är typperson 2 och 10% är typperson 1)		7,72

 Stat Kommun Region Arbetsgivare Produktivitetsbortfall

Kostnader för sjukskrivning

Vi har utgått ifrån det genomsnittliga antalet sjukskrivningsdagar för utbrändhet (119 dagar) och räknat på kostnader för sjukpenning samt det produktivetsbortfall som en sjukskrivning innebär. Vi har utgått ifrån medelinkomst (30 000 kr). En sjukskrivning i 119 dagar kostar cirka 300 000 kr, varav produktivetsbortfall utgör ungefär 40%.

Exits budgetfördelning

Exit ansökte år 2020 om 2,6 miljoner kronor för perioden 2020-06 – 2020-12. Det innebär en årskostnad för verksamheten på cirka 4,5 miljoner kronor. Av de medel som Exit sökt utgör ungefär 73% lönekostnader, som fördelas på totalt 5,15 heltidstjänster. Personalen utgörs av klientcoacher, anhängterapeuter, verksamhetsansvarig, verksamhetschef, experter kring våldsbejakande extremism och avhopp, samt administrativt ansvariga.

Den del av personalen som direkt till klienter och anhöriga utgörs av 3.35 heltidsanställningar, varav anhängstödet utgör 1.25 heltidsanställningar och klientcoacherna 2.1 heltidsanställning. Anhängstödet och klientstödet utgör därmed cirka 37% respektive 41% av lönekostnaderna för det operativa arbetet.

Resterande budgetposter består av lönekostnader för administrativ personal, administrativa kostnader, information, resor, revisionskostnader samt övriga kostnader såsom utlägg för aktiviteter i klientstödet. Om vi fördelar övriga kostnader jämnt över klientstödet och anhängstödet blir kostnaden för klientstödet 2,5 miljoner per år och kostnaden för anhängstödet blir cirka 2,3 miljoner kronor per år.

Exempelberäkningar

Scenario	Nytta	Andel av Exits budget
En mycket våldsam person (typperson 1) lämnar ett år tidigare	4 795 000 kr	107%
En medelvåldsam person med ekonomiskt bistånd (typperson 2) lämnar tidigare	781 000 kr	17%
10 medelvåldsamma personer med ekonomiskt bistånd (typperson 2) lämnar 1 år tidigare	7 810 000 kr	174%
5 medelvåldsamma personer (typperson 2) lämnar tidigare och en person undviker sjukskrivning	4 205 000 kr	93%
5 personer undviker sjukskrivning	1 500 000 kr	33%

REFERENSLISTA

Barrelle, Kate (2015). Pro-integration: disengagement from and life after extremism. *Behavioral Science of Terrorism and Political Agression*, 7:2, 129-142. ISSN: 1943-4480.

Bubolz F. Bryan and Simi Pete (2015). Leaving the world of hate. *Life-Course Transition and Self-Change*. *American Behavioral Scientists* 59:12, 1588-1608. DOI:10.1177/0002764215588814.

Carlsson Chistoffer (2016). Att lämna våldsbejakande extremism. En kunskapsöversikt. Institutet för framtidsstudier. Forskningsrapport, 1-154. ISBN: 978-91-982091-4-3.

Carlsson Christoffer, Rastami Amir, Mondani Hernan, Sturup Joain, Sarnecki Jerzy och Edling Christoffer (2019). A life-course analysis of engagement in violent extremist groups. *Advance Access Publication*, 2019:60, 74-92. DOI:10.1093/bjc/azz048.

Gustafsson, Anders (2017) Här är notan du betalar – för falsklarm. *Lokaltidningen Mitti Nacka* <https://mitti.se/nyheter/notan-betalar-falsklarm/>

Fryshuset (2019). Fryshusets avhopparverksamhet, metodmaterial. <https://api.fryshuset.se/wp-content/uploads/2019/08/Fryshusets-avhopparverksamhet-metodmaterial.pdf>, Hämtad 2020-06-19.

Försäkringskassan (2020a). Beräkna kostnader för sjukfrånvaro. *E-tjänster för arbetsgivare*. <https://www.forsakringskassan.se/arbetsgivare/e-tjanster-for-arbetsgivare/berakna-kostnader-for-sjukfranvaro#/>

Försäkringskassan (2020b). Kassakollen (beräkning av sjukpenning). <https://www.forsakringskassan.se/privatpers/kassakollen>

Kriminalvården (2018). Kriminalvårdens årsredovisning 2019. 1-138. <https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/publikationer/ekonomi/kriminalvardens-arsredovisning-2019/> Hämtad 2020-11-26.

Kriminalvården (2020a). Kriminalvårdens årsredovisning 2019. 1-135 <https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/nyheter/2020/februari/kriminalvardens-arsredovisning-for-2019-ar-klar/> Hämtad 2020-10-01.

Kriminalvården (2020b). KOS (Kriminalvård och statistik) 2019. 1-120. ISSN: 1400-2167. <https://www.kriminalvarden.se/forskning-och-statistik/statistik-och-fakta/kos--kriminalvard-och-statistik/> Hämtad 2020-10-05.

Mattsson Christer och Johansson Thomas (2020). Talk is silver and silence is gold? Assessing the impact of public disengagement from extreme right on deradicalization. *University of Gothenburg* 2020:24, 79-112. ISSN: 2363-9849.

Nilson, Ingvar och Anders Wadeskog (2011) Sammanfattning av rapporten Gatuväldets ekonomi: Del 1 – Individer och förlopp. <http://www.seeab.se/aktahuvudet/rapportsammanfatt4.pdf> Hämtad 2020-11-26.

Noricks M.E. Darcy (2009). Chapter 8: Disengagement and Deradicalization: processes and Programs, 200-320. I boken: *Social Science for Counterterrorism. Putting the Pieces Together*, av Davis K. Paul & Cragin Kim. RAND National Defense Research Institute.

RAN (2019) Practical guidelines. Management of exit programmes, 1-9.

RAN (2020). Peer and Self Review Manual for Exit Work, 1-40.

Scrivents Ryan, Venkatesh Vivek, Bérubé Maxime och Guadette Tiana (2019). Combating Violent Extremism: Voices of Former Right-Wing Extremism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1-21, ISSN: 1521-0731

SKR (2020). KPP-databasen somatisk specialiserad vård. Slut- och öppenvård ihop, https://statva.ski.se/KPP_somatik_publik.html Hämtad 2020-10-20.

Socialstyrelsen (2018a). Våldsbejakande extremism. Stöd till socialtjänstens arbete med återanvändare och andra personer involverade i våldsbejakande extremistiska miljöer, 1-44. ISBN: 978-91-7555-445-7.

Socialstyrelsen (2018b). Vägledning för att uppskatta kostnaden av insatser efter våld, 1-41. ISBN: 978-91-7555-453-2. <https://www.socialstyrelsen.se/stod-i-arbetet/vald-och-brott/> Hämtad 2020-11-26.

Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) (2019). Rehabilitering för vuxna med traumatisk hjärnskada: En systematisk översikt och utvärdering av medicinska, ekonomiska, sociala och etiska aspekter. SBU-rapport nr 304, 1-171. ISBN: 978-91-88437-46-4 <https://www.sbu.se/sv/publikationer/SBU-utvarderar/rehabilitering-for-vuxna-med-traumatisk-hjarnskada/> Hämtad 2020-10-20.

Svenska intensivvårdsregisteret (2019). Årsrapport 2018, 1-38. <https://www.icuregswe.org/data--resultat/arsrapporter/> Hämtad 2020-11-05.

Sveriges domstolar (2020). Årsredovisning 2019. 1-156. <https://www.domstol.se/om-sveriges-domstolar/statistik-styrning-och-utveckling/arsredovisning/> Hämtad 2020-09-29.

Wilchen Christensen Tina (2015) A Question of Participation – Disengagement from the Extremist Right
A case study from Sweden, 1–290. ISBN: 978-87-91387-88-3.